БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үнделеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 2 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 78 (6715).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

СЭКП Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

Күрүнеин көскү ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң идепкейлиг тургузукчуларының бирээзи, шылгарааңгай совет полководчу, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Совет Эвилелинин ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийниң үр болгаш аар аараанының соонда, 1967 чылдың март 31-де, 69 харлыында мөчээнин совет улуска, Армиянын болгаш Флоттуң дайынчыларынга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ ДӘЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ. ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин доктаатканы болза:

1. ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийни орнукшударын организастаары-биле чазак комиссиязын эштер А. Н. Косыгин (даргазы), Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Л. В. Смирнов, А. А. Гречко, М. В. Захаров, А. А. Епишев, Н. И. Крылов, К. А. Вершинин, П. Ф. Батицкий, С. Г. Горшков, Н. Г. Егорычев, М. П. Георгадзе олар составтыг кылдыр тургузар.

2. Р. Я. Малиновскийни Кызыл шөлге, Кремль ханазынын базырынга орнукшудар.

Ханы кажыыдалдың илередиишкиннери

СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутады, шылгарааңгай совет шериг начальник, Совет Эвилелинин ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелинин Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийниң мөчээни-биле холбаштыр Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чевулели, ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу база Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелели, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу, СЭКП-ниң Москва хооркому болгаш Москва Совединиң күүскому, ССРЭ-ниң Камгалал үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Ужар түүл үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Ниити машина тудуушкунунуң министерствозу, ССРЭ-ниң Радио үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Судно тудуушкунунуң министерствозу ханы кажыыдалын илергейлээн.

(СЭТА).

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАР ТӨПТЕРИ

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн-даа, Булуң-Терек-даа салбырларынга хамаарышкан хойжулар коданнары Шаңчы даглары-ның эдектерин дургаар тарагылай бергилээн. Кодан бүрүзүнге баргаш, чугаалажып келгеш, хойжу бригада төптүг болза кончуг эки дижип турар. Бригадир кижи боду база-ла бодунга быжыглаан хойлары-биле өске бир даг эдээнде сакманщиктери-биле кады ыыштаглап орар. Бригадирни хереглээн кижи ооң коданын тывары берге, ол боду-ла хойжулар коданнарын кезип чоруп турар. Чаңгыс бо чижек бөзин хойжу бригада бүрүзү тускай төптүг турар болза эки дээрзин хереченлеп турар.

Ынчаарга ындыг төптүг болурунуң чугулазын айыттынган чижектен ыракта улуг эрге-ажыктар негеп турар. Хойжу бригадаларның төптери бар черлер бо дугайында тодаргай херечи болур. Бии-Хемниң «Өвек» совхозта Иван Карбынның удуртканы хойжу бригаданың төвүнде 9 чурттал-га бажыңы, чунар бажың, кызыл булуң бар. Бригадирни хереглээнде, хойжулар маңаа четкилеп келир. Кино чеде бергенде, артистер оюн көргүзер дээнде, ол дугайын малчыннарга чарлаптарга, олар кедип ээп, көрүп, дыштанып алырлар. Ажыл-агыйга холбашкан хуралдар, сүмележилгелер база турар, лекция, беседаны чон дыңнаксаар, солуннар, журналдарны номчуксаар болгай, бо бүгү түүлдерни боттандырары боду төптүг ол хойжу бригадага кончуг эптиг. Эмчи шинчилгези эрттирер дээн болза, малчыннарны бригада төвүнге чыыптар, садыг талазы-биле доктаамал ларёйту тургузуп ап болур.

Ол төпте тепляктарлыг хой кажаалары база бар. Оларга малдың чаш төлдерин сакман аргазы-биле доруктурарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Мындыг чижектер хөй. Чижээлээрге, «Улуг-Хая» совхозта Ховалыг Дадар-оол удурткан бригаданың төвү база эки. Ында 10 чурттал-га бажыңы, чунар бажың болгаш ийи кызыл булуң бар. Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң хойжу бригадаларының төптери багай эвес. Бо талазы-биле эки ажыл Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозунуң бригадаларында-даа бар. Ылаңгыя бо колхозтуң Эзрбекте хойжуларының төвүнүң кызыл булуңунда телевизор тургускан, малчыннар Кызылдан теледамчыдылгаларны доктаамал көрүп турарлар.

Чамдык черлерде хойжу бригадаларның төптери бар-даа бол, ооң тудуун четчелештирер талазы-биле хемчеглерни четпес ап турар. «Тес-Хем» совхозта Чооду Адыя удурткан хойжу бригада төвүнде малчыннарга чурттал-га бажыңнары бар-даа бол, чунар бажың болгаш кызыл булуң чок. Ол-ла совхозтуң Седен Намый-оол удурткан бригадада тудуг барык чоруттунмаан. Ында 8 муң ажыг хойну ажаап турар хойжуларның чаңгыс черге чыглып кээп, кино көре тыртып алыр, лекция дыңнаптар, хостуг шактарда концерт көөр, шыдыраа, даалыы ойнаар, хөйге номчулга кылыр чери чок. Шак мындыг байдал малчыннарның культурлуг негелдерин хандырарына улуг моондак болуп турары чугаажок.

Бистиң республикада ниитизи-биле 140 хойжу бригада бар. Оларның төптеринде муң ажыг чурттал-га бажыңнарын тутнулаан. Чунар бажыңнар 116 болгаш кызыл булуңнар—үүгле 71. Хойжу бригадалар төптериниң чартык незиинде кызыл булуңнар чок болуп турары кончуг дүвүренчиг. Кыжын-даа, чайын-даа хемнер унунда, даглар аразында ажыл-агый төвүнден ыракта хойжу кижи бригада төвүнде артистер келген деп билип кааш, чунар бажыңга чунуп, арыг хевин аянныг кылдыр кедип алгаш, кызыл булуңга чедип ээп, өске коданнардан келген өөрү-биле чугаалажып, хостуг шагын ынчаар эрттирип алгаш чоруптарга, кандыг өөрүнчүг болбас дээрил!

Мынчангаш СЭКП райкомнары, райкүүскомнар болгаш көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге эргелелдери колхозтарның болгаш совхозтарның удуртучуларының кичээнгейин бо херечене доктаамал углап, ону боттарының шыңгыы контролюнга тургузар ужурлуг. Хойжу бригадаларның төптерин кандыг черге тургусса чогуурул дээрзин эң-не харыысалгалыы-биле көөр.

Хойжу бригаданың төвүн тургузарда, аңаа ортумаа-биле 5 муң баш хойлуг коданнар турарын барымдаалап тудар кылдыр сүмелеп турар. Бригада төптерин тударын чаңгыс аай телевилел ёзугаар кылырын шагда-ла чурумчуткан, бо чурумну шыңгыы сагыырын ажыл-агыйларның удуртучулары хандырар ужурлуг.

Тыва АССР-ниң көдээ тудуг талазы-биле көжүп чоруур механизастаттынган колонналары сөөлгү үеде чаа организастаттынган «Тыва көдээ-тудуг» эргелелинде ам мөөңнеттинген. Мынчангаш көдээге тудуг моон соңгаар улам шапкынчыыр, ооң шынары улам бедиир дээрзи чугаажок. Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге эргелелдери, колхозтар болгаш совхозтар көдээ тудугнуң бо чаа организациязының планнарынга дүүштүр боттарының хойжу бригадаларының төптерин тударының, оларны чаагайжыдарының айтырыын угаазылалдыг шиитпирлээри чугула. Юбилейлиг чылда эргелелдиң тудуг планында хөй-хөй чурттал-га, бүдүрүлге тудуглары, чунар бажыңнар кылырын тодаргай көрген. Ажыл-агыйлар боттары ол эргелел-биле, ооң тус-тус участоктары-биле чарган керээлериниң күүселдезин хандырар дээш негелдени кошкатпас, контрольду шыңгыы тургузар херек.

Мынчангаш, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн демдеглээр бо юбилейлиг чылда хойжу бригадаларның бар төптерин улам чаагайжыдар, чаа төптерни тудар талазы-биле талептиг ажылдаан турарын чедип алыр дээш, ажыл-агыйларның удуртучулары, партия болгаш профэвилел организациялары бүгү күүнүн салыр ужурлуг.

ЭШ Б. С. ЧИГЖИТТИ ТЫВА АССР-НИҢ ДӘЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Колхоз тургузуушкунунга үреттүнелдиг ажылы дээш база төрүттүнгениниң бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң партия комитединиң секретары Бараан Самбуевич Чигжитти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың март 30.

ЮБИЛЕЙ ЧЫЛЫНЫҢ ЧАЗЫ

МЕЖЕГЕЙЖИЛЕРДЕ

Тандыда «Межегей» совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга белеткелди улам күштелдирген.

Совхозтуң партия комитединиң секретарының бистиң корреспондентивиске дыңнатканы-биле алырга, ажыл-агый бо чылын «Саратовская 29» деп кызыл-тасты тарыыр. «Скала» деп сорт тус черге дүжүткүр бооп келгенин барымдаалааш, бо чылын бо культураның тарылга шөлүн карбартырын көрген. Ниитизи-биле тараа культураларының 33290 центнер үрезини чажар шынарынга чедир арыглаттынган. Ол шупту 21 муң гектар шөлге чаштынар.

Тарылганы эң кыска агротехниктаг хуусаада, шынарлыг чорударда, орта киржир бүгү техниканы өйшаанда белен болдурары болгаш механизатор кадрларны четчелеп алыры болур дээрзин парторг чугаалааш, бо талазы-биле кандыг ажылдар кылдынганын дамчыткан.

Бөгүн, даарта ховуларже үнүптерингге тракторларның 95 хуузу белен. Совхозта 6 трактор-ховуу бригадаларының 5-жи механизаторлар-биле четчелеттинген, 3—4-кү бригадаларны тарылга үезинде ийи эзлчегге, 1—5 бригадаларны чаңгыс эзлчегде ажылдаар кылдыр организастаан. № 2,6 бригадаларның турлаанда столоваяларны алгыткан болгаш турлаг бүрүзүнде сөөлгү белеткел ажылдары чоруп турар.

Совхоз тараа, мал чеми культуралардан аңгыда, ногаа тарып өстүрүп турар. Бо хүннерде парниктер белеткелинде хөй кижи хаара туттунган. Март 30-де картофельдин 8260, кукурузаның 600 центнер үрезини белен болгаш оларның чамдык кезиин сорт участоктарынга тарып олуртур кылдыр белеткээн.

УДАА-ДАРААА ЭГЕЛЭЭН

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Беш чылдың ийиги чылының часкы ажылдары Чөөн-Хемчиктиң делгем ховуларында чоорту улам шапкынчып бар чоруур. СЭКП-ниң XXII съездизи атты совхозтуң механизаторлары шык базырыышкынын шалыпкын чорудар, часкы хүннерни чеп ажылгаар дээш кызымак ажылдап турарлар.

Совхозтуң тараалаң черлери болур Куу-Даг база Хараган ховуларында 5 агрегат шык базырыышкынын чорудуп турар. Олар каш хонуктуң иштинде 500 гектар черниң шыгын базырганнар. Механизаторлар Кара-Сал Маадыр-оол, Монгуш Кызыл-оол, Ооржак Доржу, Күжүгет Даш-оол олар хүнде нормазын 130 хуу чедир күүседип келгеннер. Бора-Хөлде ховуу турлаан белеткээн эки. Механизаторларның чурттаар бажынында 24 орунну шеверлин кылдыр салган.

Сүт-Хөлдүң Өленаинг-Ховуу, Шеми-Аксы, Бай-Тал, Инек-Даш деп черлериниң тараа шөлдеринде шык базырыышкыны база эгелээн. Сөөлгү хүннериниң иштинде 450 га черни механизаторлар илиртпеп доосканнар.

Часкы ховуу ажылдарының эгезинче «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтар база кирген.

Күжүн мөөңнээн

«Көк-Тей» совхозтуң тараажылары бо чылын 7 муң ажыг га черге көдээ ажыл-агый культураларын тарыыр болгаш күрүнеге 1800 тонна тараана садар хүлээлгелиг. Хүлээлге чиик эвес болгаш тараажылар, механизаторлар алган хүлээлгезин күүседир дээш бүгү күжүн мөөңнеп турарлар.

Бүгү тарылга шөлүнге херек үрезинни арыглааш, хораннап доосканн. Тракторлар ажылга үнеринге белен. Бо хүннерде ховуу-трактор бригадаларын четчелээрин доозуп турар. Ховуу турлагларынче тудугжулар үнүпкен.

Ажыр дужааган

Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришпишаан, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин «Элегес» совхозтуң мал ажылдакчылары чедишкиниг боттандырып турарлар.

Бо чылдың бирги кварталында сүт садар даалгазын 162 хууга күүседкен, азы пландан дашкаар 80 тонна сүтту дужааган, а эзттинин база ажыр дужааган, азы пландан дашкаар 225 центнерни саткан. Ажыл-агый малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле база эки ажылдан турар. Бир эвес эрткен чылдың бо үезинде совхозтуң малчыннары ниитизи-биле 715 баш хураганны алган турган болза, ам 2000 баш ажыгны ажаап алган болуп турар. Бо чылын хой эрте хураганнап турар.

Сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары инектериниң сүдүн кудулатпас дээш хемчегларни ап, немелде чемгерилгени организастап турар.

БӨГҮН — ГЕОЛОГТАР ХҮНҮ

ХАТТЫҢ, ХҮННҮҢ ӨҢНҮКТЕРИ

Тыва черниң эгээтинмес байлактарын шинчилеп, эзнаргей тайгаларын, кадыр-берт дагларын эргип, чоруур делегейде эң романтиктиг профессияның кижилери — геологтар бөгүн боттарының байырлалын магалыг чедишкиннер-биле уткуп турарлар.

Амгы үеде геология эртеминиң хөй янзы адырлары-биле сырый холбаалыг хөгжүп олурар адыр. Ынчангаш геологтарның шинчилел кылып турар бир бөлүү безин аңгы-аңгы мергежилдиг специалистерни каттыштырар. Тываның комплексилиг геология экспедициязының коллективи эрткен сезонда үнелиг, чаа ажыдыышкыннарны кылган. Ооң чижээнге даг-дүгүнүң Ак-Довуракта курлавырындан аңгыда Тываның девискээринде ол байлактың чыдып турар өске-даа черлерин тыпканын, алдынның, ховар металлдарның курлавырын ажытканын хамаарыштырып болур.

Байырлал бүдүүзүнде геологтарның Николай Семенович Бухаровка удурткан бөлүү-биле ужуражып, оларның ажыл-херээн сонуургадым. Бо бөлүк эрткен сезонда Сыынакка ажылдап, ол девискээрде честиң, цинктиң, коргулчуннуң чыдып турарын тодараткан. Коллективте үжен хире кижи ажылдап турар. Олар совет улустарның хөй национ-алдарының төлээлекчилери. Орус, украин, тыва, белорус, грузин, хакас улустуң оолдары чаңгыс иениң төлдери дег быжыг найыралдыг, кадыг-бергениг-даа, өөрүшкүүн-даа үлүүн үлежип чоруурлар.

Ол бөлүк хөй янзы металл холуксаалыг руданы тыпканы безин улуг херек-тир. Ынчангаш силерниң коллективиңерге эрткен чылын болган онзагай түүл чүл деп айтырарымга, геолог, Күрүне шаңналының лауреады, алдан харлыг Николай Иович Хамзури тургаш:

— Эрткен-даа, бо-даа сезоннарда быжыг, бузулбас найыралдыысты черле демдеглекседим. Болум хуумда Кривой (дыйлагар) деп дамырак унундан Николай Семенович Бухаров-биле чес холуксаалыг даш тыпканыысты ам-даа улуг өөрүшкү, сеткил хайныышкынныг сактып кээр мен—диди.

Геологтарның бирээзи тургаш:

— Сыынакка болган таварылга эң тураскаалдыг өөрүшкү болган — деп, уламчылады.

Чайның бир хүнүнде геологтарның чепсек-херекселдери бо черде цинк, коргулчун барын бадыткаан. Шинчилекчиниң херексели металл барын көргүссе-даа, ол бодунуң караа-биле көрүп, холу-биле тудар ужурлуг. Ынчангаш чоок кавының бүгү девискээрин бөлүк базым санын шинчилеп, эртинени дилеп эгелээнер. Дилээнин тызар, күзээнин чедер. болгай, руда база тывылган. Ооң курлавырын бо чылын өске бөлүк тодарадыр. А Сыынакка ажылдап турган геологтар, геофизиктер ам өске, шинчилеттинмээн черлерже аттанып тарынга белеткенин турарлар.

М. СМИРНОВА.

ГЕОЛОГИЯ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫН ТЫВА АССР-НИҢ ДӘЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыы

Республиканың геология экспедицияларынга үр чылда эки көргүзүглерлиг ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Авдей Васильевич Колодкинни—Тываның комплексилиг экспедициязының автосепте-лге баазазының чолаачызы.

Николай Иович Хамзурини—Сыынактың геология экспедициязында отряд начальниги.

Яков Васильевич Сарбааны — Алды Сыстыг-Хемнің геология экспедициязының улуг геологу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың март 31.

Бо чуруктa аныяк тыва геолог Яков Сарбаа биле чер шинчилекчилериниң хоочун ажылдакчызы, Күрүне шаңналының лауреады, алдан харлыг Николай Иович Хамзури олар-дыр. Боттары ийи аңгы бөлүкте ажылдап турар-даа болза, олар найыралдыг өөңүктер. Дөртен чыл иштинде Совет Эвилелиниң янзы-бүрү районнарынга, Моолга чер байлаан шинчилеп келген, дуржулгалыг геолог Николай Иович аныяктарга боттуг дузаны, сумени кадып, оларның хүндүлүг өөңүү апарган.

Ийи өөңүктерни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан.

В. Жерноковтуң сөзү болгаш фотозу.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Бо чылдың март ортан үезинде мурнуу-көрей «премьер» Тен Ир Квон албанның аян-чоруун кылып, АКШ-ка чораан. Ол аян-чорук болза, АКШ-тың Вьетнамда кеминг дайынына ооң кол эвилелчизи болу берген Мурнуу Көрейниң чалча ёзу-чурумунуң күжениишкининиң идепкейжээнин бадыткаан.

Вашингтонга чоруп турган үезинде мурнуу-көрей «премьер» америк агрессорларның хөделишкиннерин камгалаарын оралдашпышаан, күжениишкиннерин безин хайыралаваан. Харын ооң туржук Тен Ир Квон Вьетнамга политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээриниң янзы-бүрү оралдажыышкыннарындан ойталап, ВДР-ни бомбалаарын үргүлчүлээрин негеп турган.

Тен Ир Квоннуң болгаш мурнуу-көрей шериг эрге-чагырганының өске-даа баштыңчыларының кижи көөр хөөн чок «философиязы» эки билдингир. ВДР-ни бомбалаарын күштелдирер деп Тенниң кыйгырыынга эрткен чылда берген харыызынга америк сенатор Морзениң медеглээни: «Тен болгаш ооң чазаа дайынга төрүттүнгеи, ынчангаш амылыг артар төлээде аңаа дайын херек болуп турар».

АКШ-тың президентизи-биле Тен Ир Квоннуң чугаалажыышкыннарының түүнелинде америк-мурнуу-көрей кады кылган медеглелди парлап үндүрген. АКШ-тың башкарыкчы бөлүктери вьетнам улуска удур кеминг дайынын калбартырынга боттарының чалчазы мурнуу-көрей ёзу-чурумну улам хандыра кинр тыртар дээр оларның бодалдарынга чигаанер чорукту ол медеглел болдурбайн турар.

Джонсонну болгаш Тен Ир Квоннуң медеглелинден илерен турары болза, Вьетнамда дайынга бодунуң киржилгезин калбартыр талазы-биле Мурнуу Көрейниң эрге-чагырганларының «дээштиг күжениишкиннери» АКШ-тың чазааның онза макталдарынга четкен, чүге дизе Индий-Кыдатның улустарынга хамаарыштыр авантюрлуг политиканың хараазында АКШ-тың кире бергени мораль-политиктиг тускай аңгыланыышкыннан үштүнүп үнер аргазын тыварын АКШ-тың чазаа оралдажып турар. Бодунуң ада-чуртчуларының амытының долларга садып турар бодунуң чалчаларын агрессияже кинр тыртышаан, АКШ ооң-биле дээрбечи чоруун «коллективтиг үүлгедиишкин» кылдыр көргүзерин күзеп турар, Бо үеде Мурнуу Вьетнамда 45 муң мурнуу-көрей солдаттар турып турар. Ынчалза-даа оларга ол солдаттар эвээш ышкаш кылдыр сагындырып турардыр. Парлалганың дыңнатканы-биле алырга, чоокта чаа мурнуу-көрей «премьериниң» медеглээни болза, Мурнуу Вьетнамче шериглерни немей чорударынга Мурнуу Көрей белен. Ол медеглелди Вашингтонга иледе күзел ханыышкыны-биле хүлээп алган болгаш Вьетнамда дайын чорудулгаларын улам күштүү-биле үргүлчүлээринге боттарының чазактарының шиитпирлиин бадыткааны: кылдыр Джонсон—Тен Ир Квоннуң медеглелинде плереттинген.

Доллар ужун Пентагоннуң чижинге каап берип турар солдаттар дээш телевир кылдыр сеул чалчалар чаа шериг дузаламчызын, мурнуу-көрей шериги чаартырын АКШ-тан негеп турар. «Мурнуу-көрей чепсектиг күштерни чаартырын хоойлу болгаш бюджет дүрүмнериниң берип турар аргазын ёзугаар ол хире дүрген чорудар ужурлуг» деп чүвени талалар дугурушкан дээрзи кады кылган медеглелден билдиниг турар. Мурнуу Көрейниң милитаризациязын шынзыктырар, хөй-ниитиниң саналонлын аймаазырадыры-биле Мурнуу Көрейге удур КУДР-нуң талазындан «агрессияның айыылы» дээр хоозун чылдактарны кылып турар.

Көрейни катап каттыштырар айтырыгның талазы-биле Көрей Улус-Демократтыг Республиканың чазааның тайбыңга ынакшылдыг туружу бүгү делегейге эки билдингир. Чогум-на харын Пак Чжон Хивин сеул бөлүү эвес, а КУДР-нуң чазаа бот-бодунга удур чепсекти ажыглаарындан ойталаар дугайында, Соңгу болгаш Мурнуу Көрейниң армияларын тала бүрүзүнүң 100 муң болгаш оон эвээш кижиге кызырар дугайында, Соңгу болгаш Мурнуу таланың аразында тайбың дугуржулганы чарарын, көрей айтырыын тайбың таарыштыр шиитпирлээринге сонуургалдыг чурттарның чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында саналдаан. Көрей чартык ортулукка айыыл чок чорукту хандырар болгаш чуртту тайбың каттыштырар талазы-биле КУДР-нуң бо-даа база өске-даа боттуг саналдарын мурнуу-көрей эрге-чагырганга бүрүнү-биле хүлээвейн турар. Ындыг таварылгада кым кымга халдаарын бодап турарыл ынчаш? Көрейде байдалды шыны-биле үнелеп көрүп турар кижи бүрүзүнге харыы тодаргай-дыр: чогум-на харын АКШ-тың шериглериниң Мурнуу Көрейде турар чоруу, чалча шериглерни америк шериг техниказы-биле хандырарын көвүдеп турары болгаш 38-ки параллелдиң районунга америк дайынзырактарының хоп-нүүлдүг өөчүк-чөңгээн чартык ортулукка дүшкүүрлүг байдалды тургузуп турар.

1966 чылдың июньда Сеулга АКШ-тың албадаашкыны-биле тургускан АЗПАК дээр антикоммунисчи эвилел (азий-ооҗум-океан чөвүлел) «чаа ооҗум-океан ниитижилгени» тургузарынга чада болуп турар деп чүве америк-мурнуу-көрей медеглелден билдинип турар. Ындыг «ниитижилге» дээш чулчурбушаан, АКШ ол «ниитижилгениң» дузазы-биле Ооҗум океанның бассейнде национал-хосталгалыг болгаш демократтыг шимчээшкинге удур демиселди күштелдиреринде, вьетнам улуска удур кеминг америк дайынга аргалыг-ла болза хөй чурттарны кинр тыртып алырын оралдажып турар.

АКШ-тың президентизи-биле мурнуу-көрей «премьериниң» чугаалажыышкыннары дээрге, вьетнам дайынны калбартыр, Ыраккы Чөөн чүктүң районунга дүшкүүрлүг чорукту күштелдирер планның түгле база бир кол түүлү-дүр. Эрткен чылдың ноябрьда президент Джонсонну Сеулга кылган аян-чоруу болгаш бо чылдың февральда Тен Ир Квоннуң Сайгонга чорааны база-ла ол сорулганы салган турган. Апрельдиң төнчүзүнде президент Джонсон боттарының шериглерин Вьетнамче чоруткан чурттарның даштыкы херектер министрлерин Вьетнамда дайынны калбартыр талазы-биле улам ыңайгы базымнарны ажылдап кылыры-биле Вашингтонга кыйгыртып келдирер деп турары билдингир болгай. АКШ-тың Вьетнамда дээрбечи дайынын дораан соксадырынга, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш бүгү Азияның районунда делегей дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга, Көрейниң тайбың каттыжарын чедип алырынга сонуургалдыг тайбыңга ынакшылдыг улустарны ындыг янзылыг дипломаттыг «идепкейжи» чорук кичээндирбейн барып шыдавас,

ССРЭ-ниң чазаа, бүгү совет кижилер империалистиг агрессияга удур демиселге маадырлыг вьетнам улусту ниитпирлиг деткип турар. Демократтыг эгелерге, даштыкының кандыг-даа холгаарлаашкыны чокка бодунуң чуртунуң тайбың катап каттыжары дээш демисежип турар акыдуңма көрей улус-биле олар эп-сеткилин бүрүн каттыштырып турар. Сеул чалчалары-биле АКШ-тың империалистериниң Көрейниң, Вьетнамның улустарынга удур, бүгү Азияның улустарынга удур угландырган ол чаа сүлчээзи база буурааашкыны-га таваржыр дээрзинге чигаанинг турбас ужурлуг.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга

КЫЗЫЛ—ЮБИЛЕЙГЕ

«Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын хоорайның бүгү ажылчы чоннары изии-биле деткээн. Бүгү партия организацияларынга болгаш коллективтерге хөй кижи киржикчилиг хуралдар эртип, алдарлыг юбилейни төлептиг үткүүр талазы-биле хемчегларни бир эп-сеткилдиг хүлээп алгылаан.

Юбилейлиг чылда чедип алыр соруулгаларын хөй коллективтер 1966 чылда-ла тодарадып алган турганын демдеглээр апаар. Тодаргай хүлээлгелерни коллективтер, цехтер, бригадалар болгаш янзы-бүү мергежилдиг кижилери алгылаан.

Совет чурттуң 50 чыл ою совет кижи бүрүзүнге онза эргим байырлал. Ынчангаш кижилерниң аңаа болдунар-ла экизи-биле ужуражыр, күш-ажылчы сөңүн белеткээр дээш чүткүлү, политика болгаш амыдырал талазы-биле бедик деннелче чүткүлү кайгамчык бедик. Ажыл-ишчи бүрүзүнүң күш-ажылының эки түннели оон политиктиг идепкейин тодарадып турар.

50 чылга алдар болдурган бедик хүлээлгелерни автосептелге, сүт заводтары, электростанция, типография болгаш өске-даа коллективтер алган. Ол черлерде парторганизациялар коллективтерниң 50 чылга соруулгаларының дугайында улуг улуг ажылдарны кылып, беседаларны, илеткелдерни калбаа-биле ажыглап турар. Хүлээлгелерни чараштыр кылгылааш, көскү черлерде аскылаан. Политмассалыг ажылдарны ынчаар тургусканы эки түннелди берип турар. Ийи айларның планын будурулгелеринің эң хөй чедиишкинниг күүсеткен. Алгы заводу, эзт комбинады, типография бирги кварталдың планын февраль 20-де-ле күүсеткен.

Юбилейге алдынган социалистиг хүлээлгелерниң күүселдези СЭКП, ВЛКСМ хооркомнарының, хоорку-комнуң доктаамал кичээнгейинге турып, бюроларга, күүском хуралдарынга тургустунуп турар.

СЭКП-ниң XXIII съездизи база ТК-ның доктаалы политиктиг ажылдың янзы-бүү хевирлерин болгаш арганларын билдилиг ажыглаар соруулганы парторганизацияларның мурнунга салган. Улуг болуушкунга белеткенип турарывыс амгы үеде бо дээрге онза чугула. Коллектив, кижи бүрүзү юбилейлиг чылда соруулгазын, партияның политиказының, делегей айтырының, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң чугула айтырыгларын хандыр билген турары чугула.

Юбилейге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш массалыг шимчээшкиннің эгелекчилери парторганизациялар, коммунистер болуп турар. Аэропорт коллективинде чарыштын күүселдезин үргүлүү хайгаарап, түннел үндүреринче партия, профэвилел организацияларын, активтерни киириштирип, коллектив кежигүннеринге чугаалаштырып турар. Типографияда байдал база эки. Цех бүрүзүнде көргүзүг самбыразы бар, ажылдакчы бүрүзү хүн бүрүдеги ажыл-херээн билир, кайы цех, бригада мурнап турары билдингир.

Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыш талазы-биле улуг ажылдар чоруттунуп турар. Юбилейге алдар болдурбушаан, ол шимчээшкинче чаа-чаа коллективтер, кижилер хөй-биле кирип турар. Коммунистиг күш-ажылдың коллективтери, бригадалары болгаш шалыпчылары ажыл-херээниң түннелин апрель 21-де болур слёдунга түнүүрлер.

Автосептелге заводу, типография, электростанция болгаш өске-даа мурнакчы будурулгелерниң үлегери-биле хоорай будурулгелери юбилейге тураскааткан «Хүндүлел дептерлерин» тургузуп, будурулгелерниң хоочуннарының, мурнакчыларының стендилерин кылып турар.

Байырлалга белеткелдің тодаргай планын СЭКП хооркому болгаш хоорку-үском тургускаш, солун хемчеглерни телевилээн. Ол бүгүнү башкарары-биле тускай комиссия тургустунган. Ол хемчеглерниң элээн хөй күүсеттинип турар. 1966 чылдың октябрьдан эгелеп, көскү агитацияның көрүлдези чоруп турар. Ында хоорайның бүгү будурулгелери, албан организация, өредилге черлери киржип турар. Көрүлде салган соруулгазын күүседип турар: парторганизацияларның эң хөй бо чугула хереке шыңгыы кичээнгей салган, активтерниң күжүн мөөнөөн, будурулгени, цехтерни, бригадаларны эң эки дерип шимээри дээш чарыш калбаргаан. Бирги, ийиги АТА-лар, республиканский союз, Кызылторг болгаш өске-даа коллективтер көскү агитацияны дыка эжиктеп, Оргкомитеттің база көскү агитация талазы-биле чөвүлелдің-кежигүннери түс-түс черлерге барып, боттарының сүмелерин берип турар.

Хоорайның көскү агитация-биле дерилгезинің амгы байдалын көрүп, ону немеп чаартырын планнаан. 50 чылга холбаштыр: «Тываның эрткен болгаш амгы үеви», «Тыва беш чылда», «Улустарның найыралы тайбыңның челенгиижи» дээш өске-даа тематиктиг стендилер, республиканың хөгжүлдезин көргүзүп турар паннолар болгаш стендилер немежир. Хоорайның төп шөлүн көрүштүг кылдыр дериир. Аңаа: «1917 чылда Аврораның даалташкыны — кижи төрелгетенге чаа үениң эгези», «Коммунизм тиилелгезинче, бурунгаар!» деп аттарлыг, зажок улуг, өңгүр паннолар турар.

Хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң юбилейге тураскааткан көрүлдезинің бирги эзлчээн эрткен чылдың декабрьда эртти-рген. Аңаа 23 коллективтің боттывынгыр артистери киришкен, көрүлденің программалары Октябрь революциязының темаларын эки илереткен. Көрүлденің ийиги эзлчээн бо чылдың майда чорудар. Аңаа киржири-биле 25 коллектив чагыларын киирген. Оларның аразында улуг, биче будурулге-даа, албан организация-даа коллективтери бар. Оон аңгыда июнь айда ырның болгаш танцының улуг байырлалын эртти-рери база көрдүнгеи.

Байырлалга белеткел талазы-биле улуг ажылдарны хоорайның библиотекалары чорудып турар. Олар культура албан черлериниң көрүлдезинге киришпишаан, юбилейге белеткелдің тодаргай планнарын тургускулааш, күүседип киришкен. Янзы-бүү тематиктиг кежээлер, допчулалдар, номчукчулар конференциялары, ном-делге чыл дургузунда бир коллективке ортумаа-биле 20 лекция онаажып турары ол. Ынчалза-даа ол «ортумак» санның артында чүве-ле бар: чамдык коллективтерге лекция хөй номчуттунуп турар, өскелериинде—кончуг эвээш. Чамдыкта: коллективте 200—300 кижи бар, а лекцияга—20—30 кижи келир. Бо дээрге лекция саны сурген чорук тур. Моон-биле эптежир арга чок, лекция пропагандазын кижи бүрүзүнге чедирер дээш ажылдаар ужурлуг бис.

Бо юбилейлиг чылда бизин Октябрь темазынга лекциялар эвээш болуп турарын демдеглевейн барып болбас. Тус черниң материалдарынга үндезилеттинген лекциялар ажылдап кылдынмайн турар. Октябрьга холбаштырган номчулгалар барык чоруттунмайн турар. Хоорайда тематиктиг лекторий амга чедир чаңгыс-даа тургустунмаан. Культура албан черлериниң ажылдакчылары байырлалга белеткелде боттарының туружун амга чедир орта эзлеп шыдавайн турар: тематиктиг кежээлер, алдарсуралгыг кижилер-биле ужуражылгалар, кинофестивальдар дыка эвээш эртип турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга белеткел бүгү тала-биле калбарын турар. Оон чедишкинниг болуру партийжи-политиктиг ажылдың калбарышкынындан болгаш идейлиг деңкелинден бүрүн хамааржыр дээрзин хоорайның партия организациялары кезээде барымдаалаар апаар.

О. ЗАВЬЯЛОВА,
СЭКП Кызыл хоорикомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинің эргелекчизиниң оралакчызы.

ШЕМИЖИЛЕР СӨЗҮН ЭЭЛЛЭЭР

Ак хадыңнар, узун суук бора талдар каастаан чараш черлеп, Шеми унунда хойжуларның ажыл-ижи болгаш амыдырал-чуртталгазы-биле таныжар дээш, марттың аяс эртенинде Борбак-Арыг суурдан үнүптүвүс.

— Алдыы-Хадындан эгелептердир, дуңмам—деп, «Большевик» колхозтуң партия организациязының секретары Куулар Үзек чугаалайдыр. Оон чугаазынга чөпшээрештим. Секретарь узун-узун, чоон-чоон дыттарны эргий көргүлээш, баштактаның ырлай-дыр:

Күжүр Шеми Борбак-Арыы
Хүрен дыттыг эвейикпе,
Күжүрумнуң чаактары
Хүрен-кызыл эвейикпе...
Оран-бойдустуң чаражынга уламна сергеп, хөөрежип чорувуста, машина арыг иштинден үне сал-ла, тарылга шөлүн эрткеш, тейлер ышкаш доңнели берген элезин бүүрелчиннерин оюп эрти. Оон ыңай шаттар чоорту белип үнгеш, Шеми болгаш Хөндергей оргазы-биле тутчу берген.

Баштайгы кыштаг: Элезин-Арты. Хураган кадарчызы Оржак Маннай-Хараның аалында келдивис. Өгге кире бергеш көргүлээрге, шилдеп каан чараш хөо кижиниң кичээнгейин хаара туда бээр. Ында онза чараш портрет, чурук-даа чок, а юбилейлиг чылда малчынның социалистиг хүлээлгелерин бижээш азып каан тур.

— Малывыс хүр кыштады. Азыралга безин шоолуг хураган тургусадывыс—деп, кадарчы парторгтуң айтырымын харылаан кагды. Малчын-биле беседа солун болуп эрткен. Ол аалдан ыңай сарыг-сигенниг, кадар өттүг кара мәәстер улажып чоруттан. Удатпаанда-ла хоочун кадарчы Куулар Ондар-оолдуң кыштаа көсүп келди. Ол болза колхозтуң мурнакчы хойжузу. Он бир чыл иштинде төрээн колхозунга чеже үүс хураганны өстүрүп, каш тонна дукту кыдып бербээн кижи дээр боор ону. Эрткен чылын ол үүс төрүүр хойга онааштыр 94 хураганны, бир хойдан-на 2,3 кг дукту алган. Төөгүлүг баырлалдың чылында Кууларның социалистиг хүлээлгези база-ла бар болду: кыштаглаашкынга үлегерлиг илеткенир, үүс хойга онааштыр үүс хураганны, бир хойдан-на 2,3 кг дукту алырын хүлээнген.

— Бо чылын бистин сула ажылаар эргевис чок. Хүлээлгени канчап үүседирин сактып келирге, олут туртунмас, чылын чыттынмас боорду—деп, кадарчывыс шын-на сеткилин илередип олур. Ынчанмайн канчаар, төөгүлүг байырлалга төлептиг күш-ажылчы белекти тудуп сөңнээр дээш бүгү чурт көдүрүлген болгай. Куулар Ондар-оолдуң коданында бо хүннерде 196 хой төрээн, оон 202 хураганын менди доруктуруп турар.

Чиңге-Оргалап ажа бээрге Алдыы-Хадың эгелээр. Ында колхозтуң Куулар Седип-оолга удурткан хойжу бригадазында партия белүүнүң организакчызы Ондар Мөңгенин кыштаа бар. Парторг эш Үзек-биле партбелүк организакчызының беседазы солун болган. Мал оолдаашкынының үезинде коммунист болгаш малчын бүрүзүнүң тускай хүлээлгелерин болгаш ажылын олар түннеп, моон соңгаар соруулгалар дугайын дугуруштулар. Эш Мөңге мал ажылының тускай эртемниглери-биле болгаш бригадир-биле үргүлүү харылзажып, малчыннарга зооветеринарлыг дуза көргүзериниң болгаш агитас-массалыг ажылды чорударының ажыл планын ай санында кылып ап турар. Оон күүселдези-даа багай эвес. Коммунист Мөңге үүс хойга онааштыр үүс хураганны, бир хойдан-на 3,3 кг дукту алыр дээш күзениишкинниг ажылдап турар. Малчын бодунуң күжү-биле кыштаан септээр, 12 тонна сигенни белеткеп алыр.

Мөңгениң коданында ам төрээн 162 хойнуң 164 хураганындан чаңгыс-даа баш хораваан. Хоюг көк сиген, сула болгаш өске-даа хоолулуг чемнер-биле бүрүн хандыртынган. Ынчангаш чэш малдың омаксергээ, чадагай кажаа иштинде дешкилежип турары магалыг болду.

Ортаа-Хадында хойжу Куулар Содунам-биле орукка ужуражы бердивис. «Негей тоннуг» тыва хойлар частын аяс хүнүнге таалаан чүве дег, таваар оттап чорлар. Кадарчының коданында 325 төрүүр хой бар. Бо чылын ол үүс хойдан-на үүс хураган, хой бүрүзүнден 3,5 кг дук алыр, 10 тонна сигенни болу белетдеп алыр хүлээлгелиг болду.

Үстүү-Хадының хойжузу Ондар Чүлүмүнүң кыштаанга чедер дээш, арт кырынче чүткүдүп үнүп келдивис. Хөндергейнин болгаш Шеминиң делгемнерин оон эргий көрүп, магаладывыс. Ак-көк дулускекте сүвүр биеннери шымны берген сыннар артынче ажып чыдар хүн «чүгүрүүнде» кире берди.

— Бо-ла болгай, юбилейлиг чылдың бир хүнү эртип бар чор—деп, Үзек даргавыс чугаалай-дыр.

Юбилейлиг чылдың хүнү... Бо хүнде сагыш-сеткили, ажыл-ижи хайныккан маадырлыг совет кижилер чеже үүлени бүдүрбээн дээр! Үстүү-Хадынче доңгайып чоруй, бир доңну ажып келиривиске, мырыңай мурнувуста кыштаг көстүп келди. Малмаганның-даа ыыт-шимээни медээжок, комсомолчу-сакманщик Монгуш Өшку-Саар, Куулар Амырбиди угбай, Ондар Серемаа олар ажаанзырап-ла турлар. «Большевик» колхоз тургустунга-ла үзүк чокка хой кадарын келген, артельдың хоочун малчыны, 56 харлыг Ондар Чүлдүм-биле кээп мендилештивис. Ол хүн кадарчы улуг олчалыг келген.

— «Ак-кудурук» деп хоюм ийистепти. Хураганнарының улуг шыыраан көрүнерем, ийистер дээр аргажок—деп, чаа-ла чер базып шенеп турар ак хураганнарже хойжувус айытты.

— Юбилейлиг чылдың күш-ажылчы хүнүнүң шынап-ла эки олчазыдыр—деп, партог бодалын чугаалады.

— Шын-дыр, дарга. Төөгүлүг баырлалдыг чылдың хүн бүрүзү олчалыг болзун дээш кызып ажылдаар бис—деп, Ондар Опанович хүлээнип тур. Оон хүлээлгези бедик: үүс хойга онааштыр 110 хураган, хой бүрүзүнден 2,5 кг дукту алырын, 10 тонна сигенни боду белеткээрин хүлээнгеш, кадарчы Куулар Сайыкты социалистиг чырышка кыйгырган. Ам оон коданында төрээн 265 хойнуң 284 хураганны менди доругуп турар. Моон алгаш көөрге, хоочун малчын бедик хүлээлгезин ажыр күүседип болур аргалыг-дыр.

Түс-түс кижилернин, бригадаларның болгаш фермаларның социалистиг хүлээлгелериниң колхозтуң ниити соруулгазы тодаратты-нган. Шемижилер шагдан тура-ла сурагжаан, ыры-шулукте безин кирген чонна болгай:

Күжүр Шеми оглу, кызы
Хүлээлгезин уттур эвес.

Бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнүн онзагай хүнү—Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган чарышка шемижилер сөзүн эзлээр дээрзинге бүзүреп каалыңар!

К. ШАНГЫР-ООЛ.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Репортаж

Бин-Хем районда «Оок» совхозтуң аныяк хойжузу В. М. Сундуйнуң коданында мал оолдаашкынының кидин үезин. 450 ажыг хойнуң иштинден 360 шагда-ла оолдаан, оон алдынган 390 хураган ам бүрүнүбиле менди доругуп турар. Ол болза хойжунуң бодунуң-даа, сакманщиктер Л. Сундуй болгаш И. Тана оларның-даа түүкүлдүг ажылының түннели-дир.

ЧУРУКТА: В. Сундуй болгаш оон кадайы сакманщик Л. Сундуй хураганнар көрүп турлар.

А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

Чоннуң негелдези

Бин-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң Хүтте сут-бараан фермазының кижилери чылдын-на көвүдеп, оларның культурлуг негелдези улгадып турар.

Ынчалза-даа бисте культура амыдыралының хандырылгазы багай. Чүл дизе, ферманың клувунга чүгле кино үнер боордан өске, чүү-даа болбайн турар. Клубтуң стол, сандайлары база чедишпес. Ынчангаш кино болганда көрүкчүлер бут кырынга тура көөр болгай. Клуб иштинге тон чок олурар болза соок, хирлиг. Столкырының даалыы, шыдыраа, шашки чижектиг оюнары чок.

Чурттакчы чон хөй чүве болганда олар уран чүүлдүн янзы-бүү хевирлерин сонуургап турары тодаргай. Ынчангаш район төвүнүн-даа, республиканың хөгжүм-шии театрынындаа артистери аалдап келбейн турарынга чоннуң хомудап турары черле чөптүг.

Хүт фермазының чурттакчыларының культурлуг негелдезинге райкүүскомнуң культура килдизинің, ол шыкаш «Кызыл тараачын» колхозтуң баштаар черинин, партия, комсомол организацияларының талазындан дыңнангыр болуп, чогуур хемчег алыр үе келген.

М. ЧАЛБАА.

Күш-ажылчы алдарның бижилгези

СЭКП Таңды райкомунуң лекция залында тускай ширээ кырында шил адаанда кылын дептер чыдар. Оон кызыл өңнүг картында В. И. Ленининиң чуруун көргүскеш, ону ССРЭ-ниң эвиледдешкен республикаларының туктары-биле хаажылаан. А оон адаа талазында бижээни: «Күш-ажылдың будурукчулуу, ол болза, эчизинде барын чаа ниитилелдин тиилээрингe эң-не чугула, эң-не кол чүүл болур». Ол дептерниң адын алдын үжүктер-биле: «Хүндүлел дептери» деп чайынналдыр бижип каан.

Дептерге баштайгы бижилгени 1961 чылда кылган, ында мынча дээн: «Коммунизмниң херели» колхозтуң хойжузу, төрүүр 100 хойдан-на 112 хураганны алгаш, бүрүн камгалап алган Данзырын Дооранович Оюнну социалистиг чарышка бедик көргүзүглери дээш Хүндүлел дептеринге киир бижиир».

«Революцияның чалбыыны» колхозтуң хаван ажаакчызы, бир кол хаванга онааштыр 9 болгаш дунгуш хаванга онааштыр 7 хаван оглун өстүрген Васся Ивановна Ивановаңы, «Межегей» совхозтуң саанчызы, чылда бир инекке онааштыр 2437 кг сүттү саап алган Матрена Филипповна Хроменкону, ол-ла ажыл-агыйның бызаа ажаакчызы, 280 бызааны бир башка онааштыр хонукта 800 грамм немелде деңзилиг кылдыр өстүрген Степанида Георгиевна Черногозцеваны, 30 чыл иштинде дарганнап келген Адам Минеевич Залуцкийни, «Тиилелге» совхозтуң комбайнеру, «СК—3» комбайн-биле бир сезонда 959 гектар тарааны ажаагаан Михаил Монгушевич Аканоолду болгаш өске-даа хөй кижилерни ол Хүндүлел дептеринде киир бижигилээн.

Бо чылын күш-ажылчы алдарның ол дептеринде хөй чаа аттар база немешкен. Ол дээрге районнуң экономиказын быжыдын, колхоз болгаш совхоз будурулгезиниң мурнакчыларының күш-ажылчы, маадырлыг ажыл-ижин уламчылап турар кижилер-дир. Оларның аразында: эрткен чылын 100 хойдан-на 123 хураганны менди өстүрүп алган Куулар Дажы-Серен, бир сезонда 1036 гектар тарааны комбайн-биле ажаагаан, дуржулга станциязының комбайнеру Прокопий Сырчин, «Межегей» совхозтуң саанчызы, эрткен чылын бир инекке онааштыр 3106 кг сүттү сагган Лидия Сиренева, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң № 2 тракторхову бригадазының бригадири Сергей Кудрявцев (оон бригадазы 3738 гектар черден бир гектарга онааштыр 16,6 центнер тарааны алган), «Элегес» совхозтуң МТМ эргелекчизи, ол ажыл-агыйны организастап тургускан хүнден эгелээш ында ажылдап турар, 20 ажыг чаартыкчы саналдарны киирген Федор Тупицын олар бар.

Күш-ажылчы маадырларның аттарын чонга мынчаар алдаржыдыш, оларның дуржулгазын өскелерге массалыы-биле нептередир дээш хемчеглерни моон соңгаар-даа уламчылаар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнуң бо чылында бистиң республикага калбарган социалистиг чарыштың күүселдезиниң түннелинде улам хөй чаа аттар бистиң күш-ажыл алдарының дептеринге немежир дээрзинге бүзүрелдиг бис.

С. ТУШКОВ.

132-ден 205

«Сут-Хөл» совхозтуң кадарчызы Ондар Доржу он ажыг чыл иштинде шээр мал малдап, чыл бүрү-ле үүс баш төрүүр малга онааштыр үүстен өрү чаш телду камгалап ап, совхозунга хөй малды өстүрүп берген. Мал ажылынга үре-түүнелдиг ажылы-биле эш Доржу Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты эдилеп чоруур.

Кадарчының коданында төрүүр 231 өшкү бар, кыштан хүр ашкан. Юбилейлиг чылда төрүүр үүс өшкуден-не үүстен эвээш эвес анайны камгалап алырын кадарчы социалистиг хүлээлгеге алган. Ам 132 өшкү төрээн, 205 анай алдынган, ончаменди доругуп турар. Эш Доржунуң «Меңниг» дээр шолалыг өшкүзү үш анай төрээн.

Т. ЛАМАЖАП.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВТЕ

Час бодунуң эргезинче кирген. Хоорайның кудумчулары карарган. Ол-бо карандылаан оруктар, кудумчулар кыдыларында чылыгның, частың демдээ—дамырактар агып чыдар. Частың шак ындыг хүннериниң бирээзинде Кызылдың бир дугаар чүк автоажыл-агый черинге чеде бердивис.

—Ындыг-даа болза, Саян ажыр оруктарда хар канчанмаан-даа, чүгле чавызааш оруктарда хар шору агып чыдар, автомобильчилерге бир берге үе бо-ла болгай—деп, чаа-ла Абакандан эзп келген, бир дугаар чүк автоажыл-агый черинин мурнакчы автоколоннаның начальниги Николай Сандаков хөорей-дир.

Кол инженериниң кабинеди. Автоколоннаар начальниктериниң планёрка-хуралы эртип турган. Будурулге-техниктиг килдиктиң начальниги Геннадий Иванович Олейник автоколоннаар начальниктериниң илеткелдерин дыннап, чолаачыларда кымнар, кайы үнүүшкүнде чоруп турарын, техниктиг эдилге болгаш артык кезектер талазы-биле хандырылга кандыгыы, кымга, чүү хереглиг дээрзин тодарадып орган. «Реле херек», «генератордан ийин бербее болза хоржок», «бистиннде ам дээрезинде негелде чок» дээн үнер оон-моон дыңналыр болду. Планаашкын доозулган. Неделяның күүсетсе чогуур даалгаларын колонна бүрүзү алган. Кызыл туктуг коллективтің бо беш чылдың ийги чылының баштайгы айларында канчаар ажылдаанын ам сонуургай бердивис.

Бистиң коллектив юбилейлиг чылда үш дугаар автоажыл-агый чери-биле чаржып турар. Эрткен чылдың сөөлүг дөртү кварталының эки түннелдери дээш биске партия обкомунуң, Министрлер Төвүлелиниң болгаш Облпрофчөвүлелдің база партия хооркомунуң болгаш хоорку-комнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан үүве. Ынчаарга ажыы-биле чугаалаарга, бо чылдың баштайгы айында арай хиреліг ажылдаан бис—дээш, Г. Олейник чамдык фактыларны айытты. Кыш бо чылын дошкун болган, колдуунда эң ыраккы Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Тожу болгаш Эрзин районнарже чүктерни октап келген, ындыг-даа болза январьда болган шоолуг эвес хожуудаашкындан февральдың будурулге даалгазын ажыр күүседип турган, оон уштунган бис дээрзин ол база чугаалады.

Геннадий Иванович местком даргазын келдирткеш, чаа-сан-медээлерни тодараткаш, мурнакчыларны, оларның төргүзүглерин адагылады. Бригада бүрүзүнде он чолаачы бар. Шуптуг 24 бригадаларда 191 чолаачылар хаара тутунган. Он ийи бригада коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты быжыг эдилеп турар. Беш чылдың ийги чылының баштайгы ийи айларында база март айның эрткен он беш хонуунда бригадалар аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун коммунистиг күш-ажылдың коммунист эш Шустовка, эш Кравцовка, эш Макишевка удурткан чолаачылар бригадалары эң дээре көргүзүглериг болуп, даалгаларын 120—130 хуу чедир күүседкен.

Түс-түс чолаачылар, бригадалар база № 3 автоажыл агый черинин коллективи-биле чаржып турар. Чижээлээрге, коммунист эш Шустов боду үш дугаар автоажыл-агый черинин мурнакчы чолаачызы, беш чылдың планын дөрт чылда үзе күүседир мен деп кыйгы салган чолаачы эш Жбанов-биле чаржып турар. А автоколонналарының аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черин Анатолий Сандаков удурткан автоколонна эзлеп турар болгаш бо колоннаның чолаачылары беш чылдың эрткен бирги чылының планын 112 хууга күүсеткен, юбилейлиг чылда чүк сөөртүрүнүң даалгазын декабрь 25-те доозар соруулга салган.

Автоажыл-агый черинде социалистиг чарыштың база бир хевирин—«Улуг Октябрьның 50 чылы дээш» деп атты чедип алыр дээш социалистиг чарышты калбартканы база солун. Ындыг атты чаалап алырда, чүгле эки күш-ажылчы көргүзүглер-биле эвес, харын эки билиг, өредилге, техниканы камныг эдилээри, хөй бензинни, резина эргүйну камнап алыры дээш, хууда амыдырал-чуртталгазынга төлептиг болуру дээш демиселге үлегерин көргүскен кижилерге тыпсыр.

— Чолаачыларның эки ажылын демдеглээрде, оларның эң дээре көргүзүглерин чедип алырынга догум-дузаны чедирип турар септекчилериниң дугайын база ыыттавайн барып болбас—деп, Геннадий Иванович чугаалааш, мурнакчы септекчилерни адады. Оларга честен каңнакчы Шампаев, карбюраторщик Доуш Бурганов, слесарь Алексей Левушкин, чамакчы Козлова болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Хөй-хөй литр бензинни, резина дугуйларны камнап ап турар чолаачылар база эвээш эвес. Чижээлээрге, Виктор Макишевтиң бригадазы эрткен чылын 13 мун литр бензинни болгаш дыка хөй дугуйларны камнап алган. Ол бригада үш дугаар автоажыл агый черинин чолаачылар бригадазы-биле социалистиг чарыштыг, бо бригадалар эң хөй бензинни, резина дугуйларны камнап алыр деп шинтпирлээннер. Чарыштың түннелин ай, квартал саныда үндүрүп турарын дугурушкан. Эш Кравцовтуң бригадазы 9000 литр бензинни эрткен чылын камнап алган. Беш чылдың ийги чылының бирги кварталында канчаар ажылдаанын коллективте тускай хөй-ниити комиссиязы тодарадып үндүрер, мурнакчыларны аңаа шаңнап, демдеглээр.

Күш-ажылдың будурукчулуун бедидер, ылаңгыя септелге ажылын дургедедир, социалистиг чарышты дээштиг болдурар дээш партия, комсомол, профэвилел организациялары эзлээн ажылдарны чорудуп, хоочун кижилериниң дуржулгазын аныяк чолаачыларга дамчыдар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Чижээлээрге, автоажыл-агый черинин тускай толээлери Минусинск автоажыл-агый черинин ажылы-биле таныжар аргалыг болган. Оон эки дуржулганы маңаа шиңгээткен. Чаартыкчылар база бар. Оларга коллективте сурагжаан эштер Краев, Астраханцев, Бутако олар хамааржыр.

— Ам кол кичээнгейни кандыг чүүктерни сөөртүрүнче угландырган силер?—деп, беседаның түннелинде айтырдывыс.

— Час келген, орук-чирин берге-даа болза, кол кичээнгейни үрезин, чемишчидилге сөөртүлгезинче угландырган бис, ынчаарга ам бистиң мурнувуста соңгаарлаттынмас түр үениң дайынчы соруулгазы база салдынган: ам дээрезинде соокеумаар турда тудутга хереглээр битум материалды Абакандан дажыглап тур бис. Оон ыңай Хову-Аксының кобальт комбинадынга оттулар 400 тонна хөмүр дашты сөөртүп турар бис. Нефтепродуктулар сөөртүлгезинче чамдык машиналарны база организастадывыс—деп, харыы ындыг болду.

...Ажыл шагы төнмээн. Үшдорт, чеди-сее тоннаның чүүктерин дажыглаар, бензоводтардан эгелээш, вагон сөөрткен бульманнарга чедир чүүк машиналары ажыл-агый черинин автопарыгындан үзүк-сокеаал чокка шуужуп-ла турлар.

Частың чылыг хүннериниң эрээн харга, малгаштыг орукка хирленген «ЗИЛ-130» чүүктерни сөөрткен, соңгу-мурнуу районнарже аттанып-ла турар. Автоажыл-агый черинин күш-ажылчы судалы хайыңмышаан, алдарлыг бежен чылды эң дээре күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткуур дээш алган күш-ажылчы базымы, темпизи ында улам бедээн.

Д. ЕНДАН.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МАРШАЛЫ РОДИОН ЯКОВЛЕВИЧ МАЛИНОВСКИЙ

СЭКП ТК-ныҥ кежигүнү, ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ депутады, Совет Эвилелиниҥ ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниҥ Камгалал министри, Совет Эвилелиниҥ Маршалы Родион Яковлевич Малиновский аар болгаш үр аараанының соонда 69 харлыында, 1967 чылдың март 31-де Москвага мөчээн.

Р. Я. Малиновскийниҥ түүрүнде совет улус, Армияныҥ болгаш Флоттуҥ дайынчылары күрүнеиҥ көскү

ажылдакчызын, ССРЭ-ниҥ Чепсектиг Күштериниҥ идепкейлиг тургузукчуларының бирээзин, бодунуҥ бүгү амыдырал-чурталгазын социалистиг күрүнеиҥ камгалал күүзүн болгаш камгалалын быжыглаарының хөрээнге бараан болдурган шылгарангай совет полководчуну, 1926 чылдан бээр Коммунистиг партияның кежигүнү, ооҥ шынчы оглу болуп келген кижини ышкынган.

Р. Я. Малиновский 1898 чылда Одесса хоорайга төрүттүнген. Помещикке хөлечиктеп ажылдавышаан, бодунуҥ күш-ажылчы амыдырал-чурталгазын ол элээдизинден-не эгелей берген. Делегейниҥ бирги дайынының чылдарында солдат болуп тулчуушкуннарга киржип чораан болгаш ийи удаа балыглаттырган. Февраль революциязының хүннеринде Р. Я. Малиновский революсчу солдат массаларның хүрээлениҥе туруп алган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда Кызыл Армияга ол эки тура-биле кирген болгаш солдаттан Совет Эвилелиниҥ Маршалынга чедир алдарлыг дайынчы орукту эрткен.

Родион Яковлевич — хамааты дайынның идепкейлиг киржикчизи. Дайын соондагы үеде ол бодунуҥ хөй күүзүн болгаш энергиязын Совет Армияны тургузарынга болгаш быжыглаарынга берип чораан.

1937—1938 чылларда Р. Я. Малиновский фашизмге удур республиканчы Испанияга тулчуп турган коммунистиҥ-интернационалистиҥ — демиселчилериҥ бирги одуругларынга турган.

Родион Яковлевич шериг талазы-биле ханы билиглерлиг, улуг дайынчы дуржулгалыг, организакчы шылгарангай арга-мергежилдиг болгаш чырыткыланчак полководчу талантылыг кижи чораан. Ооҥ ол кайгамчыктыг шынарлары Ада-чурттуҥ Улуг дайынының чылдарында корпус командири, армия командылакчызы база Мурнуу, Мурнуу-Барыын, 2-ги болгаш 3-кү Украин фронтуларныҥ командылакчызы албан-дужаалдарга өнза күш-биле илерээн. Дыка хөй дайынчы улуг операцияларны ажылдап кылырынга болгаш боттандырып чорударынга база Сталинград болгаш Ростов чанынга, Донбасстын, Украинаныҥ мурнуу талакы районнарынга, Молдавияга фашист шериглерни чылча шаварынга, а ол ышкаш Румынияны, Венгрияны, Чехословакияны болгаш Австрияны хостаарынга шуут киришпишаан, ол бодун-шылгарангай полководчу кылдыр көргүскен.

1945 чылдың августа Р. Я. Малиновскийниҥ командылаашкыны-биле Забайкалье фронтузунуҥ шериглери өске фронтуларныы-биле каттыжып алгаш, империалистиг Японияныҥ квантун армиязынга өлүмнүг согуушкунну таварыштырган.

Ада-чурттуҥ Улуг дайыны доозулган соонда Р. Я. Малиновский Совет Чепсектиг Күштерге дыка хөй харыысалгалыг албан-дужаалдарны әөлеп. Ыраккы Чөөн чүкке шериглериҥ Кол командылакчызы, кургаг чер шериглериниҥ Кол командылакчызы болгаш ССРЭ-ниҥ Камгалал министриниҥ Бирги оралакчызы болуп турган. 1957 чылдың октябрьда ону ССРЭ-ниҥ Камгалал министринге томуйлаан болгаш бодунуҥ амыдырал-чурталгазының төнчүзүнге чедир күрүнеиҥ ол харыысалгалыг албан-дужаалынга турган.

Армияны болгаш Флотту организастаарын база чепсеглээрин сайзырангайжыдарынга, шеригниҥ составын өөредиринге болгаш кижизидериҥе, совет шериг эртеминиҥ хөгжүлдезинге Р. Я. Малиновский улуг саныышкынны киирген. Акы-дуҥма социалистиг чурттарныҥ армиялары-биле Совет Чепсектиг Күштериҥ дайынчы дем каттыштырылгазын быжыглаарының дугайында ол үргүлчү сагыш салып чораан.

Р. Я. Малиновскийниҥ бүгү амыдырал-чурталгазы болгаш хайныышкынныг ажыл-чорудулгазы — бистиҥ Төрээн чуртувуска, Коммунистиг партияның хөрээнге кызыгаар чок болгаш эрес-маадырлыг бараан болурунуҥ чырыткыланчак үлегер-чижээ болуп келген. Партийжи бедик шынарлары-биле, бодунга негелделии-биле, бодунуҥ чаагай болгаш биче сеткилдиг чоруу-биле, кижилерге эвилеҥ болгаш әөлдек чоруу-биле ажылчы чоннарныҥ болгаш Чепсектиг Күштериҥ дайынчыларының аразынга ханы хүндүткелди ол чедип алган.

Р. Я. Малиновский партийжи болгаш ниитилел-политиктиг ажыл-чорудулгага идепкейлиг киржип чораан. СЭКП-ниҥ XIX съездизинге СЭКП ТК-ныҥ кежигүнүнге кандидат кылдыр, а партияның XX, XXII болгаш XXIII съездилеринге — СЭКП ТК-ныҥ кежигүнү кылдыр сонгуттурган. ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ III, IV, V, VI болгаш VII чыыштарының депутады чораан.

Төрээн чуртуҥ мурнунга шылгарангай ачы-хавыяалары дээш Совет Эвилелиниҥ Маадыры атты аная ийи дапкыр тывыскан. Ону Тиилелге ордени-биле, Ленининиҥ беш ордени-биле, үш Кызыл Тук ордеп-биле, Суворов ордениниҥ ийи I чергези-биле, Кутузов ордениниҥ I чергези-биле болгаш медальдар-биле шаннаан. Р. Я. Малиновскийниҥ ачы-хавыяаларын социалистиг чурттарныҥ болгаш өске-даа күрүнелериҥ хөй-хөй орденнери болгаш медальдары-биле база демдеглээн.

Бистиҥ дайынчы эживис, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуҥ шынчы оглу, социалистиг Ада-чурттуҥ чалбыыштыг патриоду, күрүнеиҥ болгаш шеригниҥ көскү ажылдакчызы—Родион Яковлевич Малиновскийниҥ дугайында чырыткылыг тураскаал бистиҥ түректеривиске кезээ шагда кадагалаттынып артар.

Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, Л. В. Смирнов, А. А. Гречко, И. В. Захаров, А. А. Епишев, Н. И. Крылов, К. А. Вершинин, С. Г. Горшков, И. Х. Баграмян, К. С. Москаленко, С. М. Буденный, К. Е. Ворошилов, А. М. Василевский, Ф. И. Голиков, А. И. Еременко, Г. К. Жуков, И. С. Конев, К. А. Мерецков, К. К. Рокоссовский, В. Д. Соколовский, С. К. Тимошенко, В. И. Чуйков, П. Ф. Батицкий, В. А. Пеньковский, А. Н. Комаровский, А. Х. Бабаджанян, А. П. Белобородов, Г. В. Бакланов, П. А. Белик, А. А. Егоровский, С. П. Иванов, П. К. Кошевой, П. Н. Лащенко, Н. Г. Лященко, С. С. Маряхин, И. А. Плиев, И. Г. Павловский, Н. В. Огарков, К. И. Провалов, С. Л. Соколов, А. Т. Стученко, Г. И. Хетагуров, И. И. Якубовский, В. В. Окунев, Ф. А. Олифиров, Н. Н. Амелько, С. М. Лобов, В. В. Михайлин, С. Е. Чурсин, Н. Г. Егорычев, М. П. Георгадзе.

ҮШ ЧӨГААЛ ДУГАЙЫНДА

Улуг Октябрьның 50 чылынга эн эки чогаалдар дээш конкурстуҥ жюризиниҥ бо чылдың март 16-да «Шынга» парлаттынган дыҥнадыын номчудум, конкурсту чарлаан үеден бээр үнген номнар дугайында санал-оналды солуннар дамчыштыр бижиирин номчукчулардан дилээвин барымдаалааш, Ю. Күпзегештиҥ «Үелериҥ өөнери» деп номунда кирген «Көк Эл», «Багырның хылыжы» деп балладалар болгаш «Куда» деп шүлүглел дугайын маҥаа бижикседим.

Бо адаттынган чогаалдарны тематика, ниити утказының аайы-биле —үелериҥ чугаалажыышкыны деп адап болур. «Багырның хылыжы» биле «Көк Эл» балладалардан бурун шагның тыныжы бо үеним-биле «чугаа-соодун» солчу каптар-дыр. Ол күзенчиг чогаалдарның чажыды чүдел? Хоочун дуржулга, чедишкен мергежил чокка ынчаар чурууру берге.

Ол мергежил чүде илереттингенил? Хамыктың мурнунда чоннуҥ эрткен-даа, амгы-даа амыдыралын авторнуҥ кончут эки билириндe, ону тода, чеченчидир чураанында. Халдап келген эжелекчилериҥ камхайыра чок, дерзии—араатанзыын, үпсүрек-чилбизин кыска болгаш шынзыг чураан одуруглар бо-дур:

...Шериг эрткен ховуларда
өл-шык артпаан —
Шергилер дег сыырыкан,
өртедишкен.
Дуюг базар мал чок кылдыр
сүре берген,
Турлагларны кускун безин
эргивестээн.
(«Көк эл»).

«Чаглыг эзтке харып орар» баятаннар биле «чаргаш кедер, божа ижер» ядыыларлыг карангы, бүдүүлүк бурун шагны — «Азияның бурунгузун» шүлүкте онзагай чеченнибиле сиилбээн. Ук тема чаа эвес-даа бол, «Багырның хылыжында» ол чаазы-биле чаҥгыланып турар: кыска, бодүүн, тода болгаш уран.

«Тыны ышкаш хайыралыг ынак чуртун» камгалаар дээш, чаалыг шывче үнүп, Багырның шеринге барып каттышкан ядыы кижи — чоннуҥ эгээртинмес күчүзү кылдыр билдингир төпчүттүнген бодалды шүлүкчү чедимчелиг боттандырган.

Бодап көөрге, адаттынган чогаалдардан «Багырның хылыжы» деп балладаны авторнуҥ хей-аът кириишкин болгаш иштики кедүрлүүшкүн-биле бижээни илден.

Номчуп олурарга, А. Островскийниҥ Катериназынга-даа («Чаҥнык»), В. Көк-оолдуҥ Каразынга-даа («Хайыран бот») бир аай мөзүлеш Хенчей деп чалыы кыс кол маадыры болган «Куда» деп шүлүглел әлээн сонуургаҥчыг.

Тематиканың кол үндезини—ынакшылды автор бир янзы тодарадып көргүскен. Ынакшыл болза, эн арыг болгаш өндүр сеткил дээрзин бадыткап турар. Сула ышкаш ийи-чаҥгыс кижилериҥ ону эр, хөрөөжен кижилериҥ аразында чаатталган хандыкшылы кылдыр көөр, доскут болгаш ыятчок хөөннерин үндезинибиле буруу шаан турар. Угаан-сарыыл, сагыш-сеткил талазы-биле чагыртпас дээди күштүг ол сеткилде барын автор шынзыткан.

Шүлүглел колдуунда-ла кожалашкак болгаш шуушкак (хаая—аралашкак) аяннажылгалыг, сөс слогтуг, дөрт одуруг шүлүктерден тургустунган болгаш номчуурга хала чок, билдингир. Улустуҥ аас чогаалында кожамык ырларга чок болганындан, сагышка артыычал. Лириктиг шүлүк чогаалынга болганчок-ла ажыглаттынар ол хемчээлди авторнуҥ билдилии-биле ажыглаанын демдеглээри чугула.

Авторнуҥ бир мактанчыг аргазы бар. Кижи бодаарга, улуг-ла эскертинмес хире чүүлдү үе-биле азы сагыш-сеткилдиҥ хайныышкыны-биле холбаптар, ынчан ол чүүл ханы утканы илередип, сонуургалды хандыдыптар. Ындыг аргаларны ажыглаанындан чогаалда болуушкуннар номчукчуга дораан-на билдингир апаар. Туфельдиҥ бедик эзжээ кара черге:

«Дондак-дондак!» диген ышкаш
Токкуҥайндыр дагжап чораан...

Болуушкуннуҥ үеэн—удавас күс! Ону оштаан идиктер-дир деп даап бодаза, частырыг болбас. Куда дою эгелээнин биле сал-ла, Хенчейниҥ:

«Халап-халап!» дээн ышкаш,
Кастыында хан аажок сокканурутунуҥ дуурээзинин оон артык тодарадыры берге.
Оон ыдай:
«Халак, халак!» дээн ышкаш
Кастыында хан биргээр сокканиҥ—дүүрээзиниҥ хараадалче шилчээни ол.

Сотка дүшкен кудажыларның кудараанын, сорудалының кеди чогун дашка кайтыккан аът дуюу улам ханыладып:

«Чок-чок!
Чок-чок!
диген ышкаш
Чованчыг бооп дагжап чораан...—
кочу-чеме илден-дир.

Шүлүглелде черулдээни тода чураны, ону шыны-биле шиитпирлээни база чедимчелиг. Амыдырал-даа хаая эвес бар бооп турар хуу өөнчүге даянгаш, эрги шагның бүдүүлүк артыышыннарын катап диргизерин ораладжыксаар кижилериҥ үзел-бодалы-биле амгы чаа үениҥ кижизиниҥ эптешчок демисели, түүнелинде чаа үзел-бодалдың дүрүм өзугаар тиилелгези черүлдээниҥ үндезини ол.

«Ынакшылче дүүкүрүүкен, ыят чок» бардам Суланың болгаш ооҥ бүшкүк даайының, «шыдалдыг» төрелдериниҥ чөгенчиг бүдүүлүк сеткил-хөөнү ылап сойгалаттынган.

Хенчейниҥ көгүдүүшкүнге алыспайын, шын шиитпирлээнинiҥ чылдагааны чүгле ооҥ тура-соруунда эвес, а эш-өөрүүнүҥ (Миичей, Дугаржап секретарь)—бүдүн коллективтиг—демниг деткимчеанде дээрзин номчукчу улуг бергедээшкин чокка билип аптар. Бистиҥ үениҥ бот-бодунга дуза кадарында укталган моральдыг принципиниҥ боттанышкыны ол-дур. Ындыг деткимче чокка Хенчей бергедээшкинге таваржыр ийик.

Дүгдээшкиниҥ болчум чогу баш удур әлдээртинин кээр. Бир тээ уруг-дарыгын бодал-сагыжын айтырбайн, хала-бүдүү дүглеп турар болганда, сагыш-сеткилдиҥ өөрүшкүзү, дугуржулганың үре-түүнели чок. Бодун-даа, хөөнүн-даа албадаттынган байдал тодаргай. Чүгле «эзеңги дыңзый бергенде»:

...Эәдередир эзирээннер
Шоюжаңнап самнаглаан,
Эзер, човаан сыртанганнар

Шооңайндыр ырлашкылаан—деп, автор баштайгы дойнуҥ уш-баш чок, сандаргай уткалыын сойгалаан. Сөөлгү-даа дойдан хор эрепки дерг сарыылдыг чүве тывылбас: өөрүшкүмаңнайның ора-сомазы-даа чок (эзирий берген «кунчуу кадай» кызыпкызып чаңназа-даа, чугаа шуудавас), эгезинден төнчүзүнге чедир кударанчыг байдал тергиидээн, ында олурганнарны чүгле чаржынчыг чарык дашкага дугурамнаап арага хаара тудуп турар. «Кудашкыларның» чугаазы безин дыртым, үзе сеглээн шиитпир чок:

— Далашпаңарам, куда.
Тараа-быдаа адакталзын.
Уруг-дарыг таныжып ап,
Угаазылап бодаазынар.

Хенчейниҥ авазының ол сөстери черүлдээни улам хөрлээледип турар (оон аңгыда, дыл талазы-биле онза сонуургаҥчыг: бөдүүн тыва хөрээженниҥ сөстерин дүжүрүп бижип каазыг, билдингир, тываазыг, уранчечен-даа). Ө душтуҥ «дүгдээн соонда ол-ла: кыс берген черинге, даш каттан черинге» деп черликсит чаҥчыл-дүрүмүнүҥ буурааашкынын автор тодарадып шыдаан. Биргээр сеглээрге, ол чаҥчылдың хөржүдүүшкүнү болган. Түүнелинде кээп шынап-ла:

...Оглун, кызын бакташканнар,
Одун-көзүн сурашканнар.
Кускун кара кудагайлар
Кускуннашкан, курайлашкан...

Ханы утканы илередип турар «оду чайлаан» деп каттыжыышкын мында бир янзы, чедимчелиг ажыглаттынган. Аныяк өг-бүле тутканнарны алгап-йөрээр, чоннуҥ хоочун чанчылынга сыдан алгаш, ону кара тураында хажыдар үзел-бодалдарның дөзү үзүк, төнчүзү келген дээрзин автор бадыткап шыдаан. Ынчангаш Сулалыг кезектиҥ сотка дүшкениҥе кым-даа хомудавас. Харын-даа ынчаар төнерин баш удур күзеп, «чоглa, чог-ла» улам тодарап орар.

Куу туман эштип алган
Кударанчыг хүн-даа үнген.
Куруг дүшкен кудажылар
Кушпуңнадыр чортуп чанган.

Сагыш-сеткилдиҥ мунгаан бойдустуҥ байдалы деткип турганзыг, дүгжүп, эннежип турар. Бо чорук уран сөстүҥ мастерлериҥден ачылыг салган алыышкын болур (ынчалаадаа чоннуҥ үлегер сөзү «кудай багы арлыр, кижи багы арылбас» дээр болгай; мунгак, туманныг хүн дораан аязы бээр, а Суланың аажызы «арылгыже» үр үе эртер апаар).

(Төнчүзү 4- кү арында).

ДАШТЫКЫДА

МЕДЕЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

Афганистанныҥ премьер-министриниҥ медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Вьетнамда байдалдың кедергей дорайтап, бүгү делегейде тайбыңга үргүлчү өзүп орар кыжаныышкынны тургузуп турарын» дугайты Афганистанныҥ премьер-министри Мейвандваль ханы сагышсыралын илергейлээн.

Даштыкыдан холгаарлаашкын чокка, бодунуҥ күзелинге дүүштүр бодунуҥ салым-хуузун боду шиитпирлээр арганы мурнуу-вьетнам улуска тыпсын бээр болза, Мурнуу-Чөөн Азияда черүлдээ таарыштыр шиитпирлеттинген туруп болур дээрзинге Афганистанныҥ чазаа болгаш улузу бүүрелдиг деп, парлааныҥ национал клувунга ол медеглээн.

Амгы үеде албан ужурунда Вашингтонда чоруп турар ол премьер-министр Афганистанныҥ даштыкы политиктиг угланыышкыны чаҥчыл болган нейтралитеттиҥ болгаш шериг блоктарга каттыжып кирбестиҥ политиказынга үндезиленип турар дээрзин онзалап демдеглээн. «Делегейниҥ бүгү чурттары-биле найырлдыг харылзааларны быжыглаар бодалдыг бис» деп ол чугаалаан.

Вьетнамныҥ Демократтыг Республиказының девискээрин бомбалап турар чоруун соксадырын америк чазактан афган премьер-министр негээн болгаш АКШ-тың ужар чүүлүнүҥ Соңгу Вьетнамны бомбалап турар чоруу черүлдээни тайбың таарыштыр шиитпирлээр дугайында кандыг-даа чугаалажыышкыннарны болдунар аргазы чок кылып турар деп демдеглээн.

Хамаарышпас болгаш бот-эргелиг күрүне болур Соңгу Вьетнамга удур бомбалаашкыннарны болгаш өскеда дайынзырак үүлгедиглерни соксадыптар болза, тайбың таарыштырылганың болгаш дайынны соксадырының аргазы улам илергей болу бээр кылдыр афган чазак санаа турар деп, корреспондентилериҥ айтырыларынга харылавышаан, Мейвандваль медеглээн.

Съезд доозулган

СОФИЯ. (СЭТА). Болгар кооператорларның бирги съездизи доозулган. Көдээ ажыл-агыйның болгаш кооперативтериҥ байдалының база оларны хөгжүдериниҥ перспективаларының дугайында Тодор Живковтуҥ илеткелин съезд чаҥгыс апсеткилдиг үүлдүгүзүнүп көрген болгаш ол илеткелди кооперативчи көдээниҥ ажыл-ишчилериниҥ ажылынга удуртулга кылдыр хүлээп алган.

Съездиниҥ делегаттары чер ажылдыг кооператив ажыл-агыйларының чижек уставын база оларның эвилелиниҥ уставын бадылап, эвилелдиҥ баштаар черин болгаш контроль чөвүлелин соңгаан.

Согуушкуннарны таварыштырып турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хосталга армиязының кезектери болгаш Биньтхуан можунуҥ партизан отрядтары февраль 17-ден март 19-ка чедир дайзының 637 солдаттарын сандан үндүрген, оларның аразында 496 американнар бар. Дайзының 5 самолёдун дүжүр аткан болгаш 6 шериг машиналарын чок кылган.

Хосталга армиязының Төп Намбода кезектери февральда 5.510 чалча болгаш америк солдаттарны сандан үндүрген, кывар үүлдүг складты чаза тевискен, дайзының беш туруштарын чок кылган, 25 самолёттарын дүжүр аткан, өске-даа дыка хөй шериг техниказын узуткаан.

Коммунистиҥ салдары

РИМ. (СЭТА). Италияныҥ Коммунистиг партиязының хүрээлениндe 2 миллион кижиниҥ санаттынып турары, а парламент соңгулдазынга 8 миллион италичилериҥ Коммунистиг партия дээш боттарының бадылаашкынын берип турары бистиҥ партиявыстыҥ күштүүнүҥ, улус массаларның ортузунга ооҥ салдарлыының дугайын херечилеп турар деп, ИКП-ниҥ чиңгине секретары Луиджи Лонго «Джорнале Д' Италия» солунга берген интервьюзунга медеглээн.

Италияныҥ Коммунистиг партиязының бүгү ажыл-чорудулгазы чаҥгыс энти быжыглаарының аргазы-биле ооҥ политиктиг болгаш организакчы ажыл чорудулгаазының ажыктын хандырарынче угланган дээрзин Л. Лонго чугаалаан.

Президентиниҥ чугаазы

КАРАЧИ. (СЭТА). Көдээ ажылагый кооперативтерни тургузары — чуртта аъш-чемниҥ чедишпес чоруун дүрген узуткаарының оруу ол деп, президент Айюб Хан Чөөн Пакистаныҥ тараачыларының митингизинге чугаалаан. Район бүрүзүнге, суур бүрүзүнге кооперативэгелерге ажыл-агыйны тургузар деп, тараачыларны президент кыйгырган.

АКШ-тың Вьетнамда немниг үүлгедиглерин нетеп-хыпаар талазы-биле Делегей трибуналының чоруткан бөлүүнүҥ кежигүннери Вьетнамныҥ Демократтыг Республиказының америк ужар чүүлдүҥ араатанзыг бомбалаашкыннарынга таварышкан районнарынга чораан.

ЧУРУКТА: Ха Ту шахтада дагжыларның бомбага таварышкаш, үрелген клувунуҥ чанында.

ВИА—СЭТА-ныҥ фотозу.

ССРЭ-ниҥ Камгалал министри Совет Эвилелиниҥ Маршалы Р. Я. Малиновскийниҥ аараанының болгаш мөчээнинiҥ чылдагааныныҥ дугайында МЕДИЦИНА ТҮҢНЕЛИ

Эш Р. Я. Малиновский аар аарыгдан—коду адааның безиниҥ хоралыг ыжыындан аараан, ол аарыг сөөк-даякче, баарже болгаш өске-даа органнарже тарап нептерээн турган.

Эмнээшкинни чорудуп турбуже, ооҥ байдалы аажок дорайтап келген болгаш 1967 чылдың март 31-де мөчээн.

Коду адааның безиниҥ калбаа-биле тарап нептерээн рагы мөчү-сөөктү кезип шинчээнинiҥ түүнелинде илерээн.

ССРЭ-ниҥ Кадык камгалал министерствозунуҥ чанында IV кол эргелелдиҥ начальниги, Медицина эртемнериниҥ академиязының корреспондент кежигүнү профессор

Е. И. ЧАЗОВ.

ССРЭ-ниҥ Камгалал министерствозунуҥ Төп шериг-медицина эргелелиниҥ начальниги, медицина албаныныҥ генерал-лейтенантызы

Д. Д. КУВШИНСКИЙ.

Медицина эртемнериниҥ академиязының чиңгине кежигүнү, профессор

Н. П. БЛОХИН.

Медицина эртемнериниҥ академиязының чиңгине кежигүнү, профессор

А. А. ВИШНЕВСКИЙ.

Медицина эртемнериниҥ академиязының чиңгине кежигүнү, профессор

А. И. СТУРКОВ.

Профессор

В. С. МАЯТ.

Эмнеп турган эмчи, медицина албаныныҥ полковниги

Л. Я. КАБАНОВ.

Мөчү-сөөктү кезип шинчиир салбырның эргелекчизи, медицина эртемнериниҥ кандидады

Н. Н. ВОЩАНОВА.

«Ниити рынок» кымга ажыктыгыл

Бо хүннерде барыын-европа парлалга Европа экономиктиг ниитижилгени (ЕЭН-ни) азы ону анаада адап турары-биле алырга, «ниити рынокту» тургузарынга үндезинии салган 1957 чылдың рим керээзиниҥ он чыл болган дугайында хөй үүлдерни бижээн. «Ниити рынокка» Барыын Европаныҥ алды чурттары — Франция, Барыын Германия, Италия, Бельгия, Голландия болгаш Люксембург кирген.

«Ниити рынок» дээрге, делегей садыын өй-тавында хөгжүдеринге улуг моондакты тургузуп турар чурттарның хаалчак экономиктиг бөлүглели-дир. «Ниити рынокту» чурттары өске чурттардан киирер бараанларга каайлының тыртар хемчээлинiҥ аартаан ужурунда болдунган моондак-биле делегейниҥ өске чурттарындан хоорулган. Ынчаарга «ниити рынокту» иштинде тыртар каайлының хемчээли ол он чылдарның дургузунда соксаал чокка кудулап келген болгаш 1968 чылда каайлыны шуут дүжүрер деп турар. Бо бүгү «ниити рынокту» иштинге сайгарылга рыноктарында тергиидээн чамдык бөлүк улуг капиталистерге ажыктыг хөй чүвени берип турар. Олар «ниити рынокта» дашкаар бүдүрүп турар бараанларның талазындан болу бээр адаан-демиселди херекке албайн, рынокка боттарының бараанларының өртээн кара туразы-биле улгаттырып болуурлар.

Хөй санныг америк улуг компаниялардың Барыын Европада садыгның чаа байдалдарынга таарыштырып ап шыдаанын демдеглээр херек. Барыын Европага ол компаниялар боттарының чүс-чүс заводтарын тудуп, каайлының ол моондаан ажып эрткен. Ылаңгыя америк автомобиль, нефть, химия болгаш электротехниктиг компанияларга ол хамааржыр. Олар «ниити рынок-туҥ» иштинге шөлээн кара туразында бараанлар турарлар.

Англи капиталистер эң-не берге байдалга таварышкан. Бодунуҥ үезинде Англия «ниити рынокка» киреринден ойталаан болгаш харыыдаа бодунуҥ хаалчак экономиктиг бөлүглелин — хостуг садыгның европа ассоциациязын (ХСЕА-зын) безин тургузуп алган турган. Аңаа Барыын Европаныҥ чеди чурттары кирген. Ынчалза-даа «ниити рынокка» бодаарга, ХСЕА кошкак болган. Ооҥ ужурунда «ниити рынок»-биле адаан-демисел чорудар шаг-шинээ чок болур байдалга таварышкан. Ам Англия «ниити рынокка» ону хүлээп алырын чедип алыр дээш боду оралдажып турар. Англияныҥ премьер-министри Вильсон январь-февраль айларда «ниити рынокту» бүгү чурттарының найысылалдарынга барып чораан. Ындыг-даа болза, Англияны хүлээп алыр дугайында айтырыг шиитпирлеттинмейн арткан. Франция ону хүлээп алырынга мырыңай күзел чок, а Англияныҥ деткимче алырын кордал салып турары Барыын Германия политика талазы-биле улуг дүжүп бериишкиннери Англиядан негеп турар. Англияныҥ бодунда бо айтырыг талазы-биле чидиг демисел база чоруп турар.

«Ниити рынокту» туруп келгени кошкак хөгжүлделиг чурттарга экономика талазы-биле онза улуг когаралды чедирип турар. «Ниити рынок» садыгның ажыктыг эвес негелделерин кошкак хөгжүлделиг чурттарга дөгевишаан, оларны кады мөлчүүр талазы-биле барыын-европа капиталистериҥ бир янзы организациязы кылдыр хуула берген. Ылаңгыя «ниити рынок» «ассоциация» (каттыжып кирер) дээр чүвениҥ дугайында дугуржулгаларны Африканыҥ хөй чурттары-биле чаргаан. Ооҥ түүнелинде ол чурттар аъш-чем барааннары болгаш чиг эт-биле Барыын Европаны «ниити рынокту» албадап доктааткан чиик өртектерин ёзугаар хандырар ужурга таварышкан. А ынчаарга ол чурттарга үлетпүр барааннарын дыка улуг өртектер-биле садып турар.

Үлетпүр бүдүрүлгениҥ хемчээлдериниҥ талазы-биле бирги черни «ниити рынокта» эжелеп турар Барыын Германияныҥ капиталистиг монополиялары «ниити рынокта» ең ажыктыг чүвени ап турар боор. Барыын Германияныҥ башкарыкчылары «ниити рынокту» национал күрүне-политиктиг организация болдуруп алырын болгаш Барыын Германия аңаа башкарыкчы кол рольду ойнаан турарын аажок күзеп турар. Рим керээзиниҥ он чыл болганы-биле холбаштыр кылган медеглелинге барыын-герман канцлер Кизингер Барыын Европаныҥ күрүне-политиктиг эвилелин тургузарының эргежок чугулазының дугайын база катап чугаалап турган. Ынчаза-даа бодунуҥ күрүне талазы-биле тускай догуннаашкынындан ойталаарын күзевейн турар Франция ындыг планнарга шиитпирлиг удурланган.

«Ниити рынокту» тургустунганы ында кирген күрүнелериҥ аразында чөрүлдээлерни чайлатпаан. Ылаңгыя бо чөрүлдээлер кажан каайлыны чиигедири-биле холбашкан айтырыларны чугаалажып көөр санында онза чидии-биле илереттиҥ турар. Көдээ ажыл-агый бараанларына онаар каайлы дээш демисел кедергей чидиг болган. Ындыг демисел бирги эзлчегде Франция биле Барыын Германияныҥ аразынга болуп турган. Бо айтырыга хамаарыштыр демисел ыракта-ла доозулбаан.

Е. ЕГОРОВ.
(СЭТА).

Мурнакчы дуржулга

«Бирги класстың СААНЧЫЗЫ»

Омск областың Колосовск районда «Кызыл Октябрь» колхозтуң төп сүт-бараан фермазының хуралынга бир-ле катап мындыг айтырыгны көдүргеннер:

— Ажыл-агыйның өске адырларындаазы-биле бир дөмей, саанчыларга «ынча дугаар класстың саанчызы» дээр чергези-биле атты чүге тывыспас чүвел? Саанчыларның ажыл-агыйда идеийелиг, доктаамал ажылдап, бедик көргүзүүлерни көргүзүп турарын барымдаалааш, оларга чогуур «классты» тыпсып каар, оон-биле холбаштыр оон ажыл төлевирин база бир янзы көөр болза, ажылга оон харыысалгазы улам улгадыр, сонуургалы улуу-биле бедмир деп чүве чигзиниг чок.

Бо айтырыгны тургузуп турар өйде фермага 10—15 чыл ажылдап келген хоочун саанчыларның болгаш мырыңай чаа саанчылап киргеннерниң ажыл төлевиринге ылгал чок турган. Бо талазынче база кичээнгейни углаан турган. Айтырыгны ол дораан шиитпирлээри берге турганы чугаажок.

... Чыл эртиен. Колхозтуң баштаар чери, ында тускай эртемниглер ук айтырыгны принципиалдыг чугаалажып турган. Адаптың саалында, колхозтуң баштаар чериниң хуралынга саанчыларга класс тыпсырының айтырыынга холбашкан тускай комиссияны тургускан. Комиссияның кежигүннери саанчы бүрүзүнүң ажылы-биле таныжып, оларның боттары-биле сүмележип, оларга лекция, беседаларны ыкыып, оларның саналдарын дыннап, дыка күженнишкиннии-биле ажылдаан.

Түңнелинде колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралынга бо айтырыгны чугаалажып көргеш, мал ажылдакчыларынга оларның мергежилинге, ажыл стажынга хамаарыштыр аттар тыпсырын шиитпирлээн. Аңаа бадылаттынган чурум ёзугаар 10 чылдан эвээш эвес үеде фермага доктаамал ажылдап келген, саалгы үш чылдарда бир инекке-ле онааштыр ортумаа-биле 1900 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алган кижиге «Бирги класстың саанчызы» деп атты тыпсыр. Оон-биле кады бодунга быжыглаан инектериниң ажаалдазынга арыг шеверни кайы хире сагып турарын, зооветеринарлыг бедүүн негелдерни бүрүн барымдаалап, инек аараан таварылгада аңаа баштайгы дузаламчыны чедирип билир бе дээрзин, эш-өөрүнү үлегер чижектиин база бүгү тала-биле деңзилеп көөр. Ындыг атты тывыскан кижиниң ажыл төлевирин 15 хуу өстүрүп бээр.

«Ийиги класстың саанчызы» атты фермага 6 чылдан эвээш эвес ажылдаан, саалгы үш чылда ортумаа-биле бир инектен-не 1800 кг сүттү саап алган саанчыга тыпсыр, оон ажыл төлевирин 10 хуу өстүрер, а үшкү класстың саанчызы атты—фермага 3 чылдан эвээш эвес доктаамал ажылдаан болгаш чыл бүрүде бир инекке онааштыр 1700 килограммдан куду эвес сүттү сагган саанчыга тыпсыр, оон ажыл төлевири — 5 хуу өөр.

Бызаа ажаакчыларынга база ындыг аттарны тывыскылаан, оларга хамаарыштыр ниити негелде саанчыларныы-биле дөмей. Мында ылгалып турар чамдык негелде болза оларга бижыглаан бызааларны 100 хуу доруктурары, планнаан немелде деңзини алыры болгаш өске-даа аңаа холбашкан негелделер болур. Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюнга чедир бо хемчегни кадарчыларга, хаван ажаакчыларынга база хамаарыштырарының айтырыы тургустунган.

Ам чыл эртип турар ол мурнакчы эгелээшкин үүнү көргүскеннил? Фермада саанчыларның ажылынга харыысалгазы улам улгаткан, материалдыг сонуургал талазы-биле оларның чүтүүлү бедээн. Чыл дургузунда инек бүрүзүнден алдынган ортумаа саалда бир инекке онааштыр 100—120 кг немешкен. Оон-биле кады саанчыларның ажыл төлевири дыка өскен.

«Кызыл Октябрь» колхозтуң ол мурнакчы дуржулгазын чүгле Омск области эвес, харын оон өжазында Тюмень, Новосибирск областарда, Соңгу Казахстанда база сонуургап, ону нептереди берген.

Бо дуржулганы Тыва АССР-ниң Бии-Хем районунда боттандырып эгелээн дээрзин дыңнаваш, кижи улуу-биле өөрүүр-дүр, ынчангаш айтырыгны республиканың өске-даа ажыл-агыйлары, оларның ажыл-ишчилери сонуургап көрүп, боттарының байдалдарынга таарыштыр ажыглаары улуг ажыктыг болур ыкылыр бодаар мен.

М. ХЕРТЕК,
Омскиде күрүнеңиң ветеринария институдунуң студентизи.

Үш чогаал дугайында

(Төнчүү. Эгези 3-кү арында).

Шүлүкчү-даа, чогаалчы-даа кижиниң чогаадыкчы ажылының мергежин өзөринге доктаамал оруктаан болур дузалыг аргаларны: эпитет (хөнү сын, чараш оол, бүшкүк кижи, буурул чаъш), деңнелге (шолбан ышкаш кыстың караа, чүп каан бес дег арыт... арын, дергилеп каан көгөөр ышкаш... оол), диригжидилге болгаш метафора («куу туман эштип алган хүн», «Кызыл-Тайга кырый берген») болгаш улегерлеп чугаалаарын авторнуң делгеренгейи-биле ажыглааны шүлүглелди байдыып, үе-шагның болгаш бойдустуң чурумалдарын шынаыт, чараш болдуруп турар.

Улустуң аас чогаалының дээжилерин (үлегер домактар, кожамыктарны) Ю. Күнзегештиң билдилии-биле ажыглап турары мактавчыг. Хенчей аваазынга харыы кылдыр ырлаар:

«Чаваазындан саяк баскан
Чарывас дээн аъдым-на бар,
Чажынайдан чагаалашкан
Чарылбас дээн карам-на бар».

Улустуң аас чогаалында чоннуң мерген угаанының, уран сөзүнүң өгөөртинмес курлавыры сиңниккен чүве төлөөде, ону ажыглаары, дөзеп аары чугула, мергежилдиң үнер дозу-даа ында. Үлегерлеп чугаалааргa, алдын даг дег: оон бүдүн-бүдүнгедаа, кезек-кезектеп-даа ап, чогаалды шүткүп, каастаза, ол төттүнмес.

Мөгөлдүг талалар-биле чергелештир, шүлүкчүнүң эскербейи барганы ийикпе, азы кичээнгей салбайн барганы чедимче чок талаларны айтырын оралдажып көрейн.

Айылашкан ак сүрүүн хавырган кадарчы-даа, түме шериг баштап алгаш, тулчуушкунче шүүргедедип кирген турлуг маадыр-даа, малчынарже ыдып бар чоруур автофургондаа, дээрде хөөмейлээн тыва ужудукчулуг самолёт-даа («Багырның хылыжы»), торлаа эзди шиштеп алган орар тоолчургу Кара-Көгел-даа, Хемчик унунга дыргын чаңгыланган ханныг чаа-даа («Көк Эл») — амыдыралдың арны, чаңгызы, шимчээшкин-дир. Ону илередирде уран арга, мергежилден аңгыда улуг харыысалгалыг болуру чугула. Ылаңгыя арткен үедеги өгөлеринің сыныш чок, дидим демиселин («Хулуг-белекти хүреш чежер») чуруурда, оон романтиказын хөгжүтпес аргажок, чечен-мерген сөстер-биле чараштыр сиилбиир херек. Автор ону кол нуруузунда чедиишкиниг кылган-даа бол, чамдык четче хоюглаттынмаан одуруглар чок эвес.

Амгы үеде ховар ажыглаттынып турар азы шуут эргижирээн сөстерниң тайылбырын берзе чогуур.

Кирбей салдыг эртемденнин
холунда кан
Хинчек тарыыр ханныг кара
мези эвес,
Хилизинче шүргүп кирген
шунагайны
Кичээндирер камгалалдың
чепсээ чораан.

«Кирбей», «мези», «хилизинче», «шунагай» деп сөстер аныяк номчукчуга орта билдинмес.

Байконурдан ужуп үнер космонавт оолдуң «Караам чажы чеҗээш болуп хуулзуп дээш» дээринин утказы та чү чүве? Номчукчу аңаа харыы тыппас, чүге дээрге будулчак (карак чажы төктү бээр хире коргунчуг бе, айылдыг бе, азы муңгаранчыг бе?).

Кара-Көгелдің сөстериниң дээжизи кылдыр кирген «Ады өлүрүнүң орнунга боду өлгени дээре» деп үлегер чугааның тургузуг-аянын үреп, шөйүп каарга, кандайы кончуг дыңналыр-дыр:

...Ады өлзе, чүден дора,
чүдек бужар.
Боду өлзе, оон дээре»
дижир болгай.

Бо дег таварылгада, чок-ла болза, ук үлегер чугааны өскерилдирбес, чок-ла болза, кыйгырыг хевирлиг өске сөстерден чогаатса эки (өндүр бодалды бөдүүнчүтпес болза, мелодрама өөскүй бээр деп билир кижилер угаадып турар. Тоолчургу романтикага ол онзагай хамаарыылгалыг боон магат).

Балладаларга хамаарыштыр, адактың соонда, база бир ажыктыг аргаларының бирээзи болур инверсияны шоолуг ажыглаваанын айытса эки. Шүлүкчүнүң өске чогаалдарында ону өөптерениг ажыглаан

«... Харыылап көр, күжүр авай,
Канчап барган кижи боор мен?»...
...— Чүү болду, аалда, акым?»...
(«Ынакшыл дугайында ыр»)

«Куда» деп шүлүглелде Суланың аажы-чан, овур-хевирин номчукчу Минчейниң сестериндеп, Хенчейнин сактыышкынындан болгаш авторнуң лириктиг кирилделериндеп билир. Ол арай-ла хоомай таныштырылга болган. Суланың сагып-сеткилин, иштики амыдыралын тода чуруткан одуруглар чок. Чү-даа болза, Суланың угаан-сарыылы, иштики мөзүшынар, үзел-бодалы ядыы, чаржынчыг, Хенчей, Минчей суглларга көөрде, доскут, куду дээрзин мүн-не даап билип ап болур. Уран-чечен сөстүң дузазы-биле ону улам көскү кылдыр сойгалап шыдавас турган бе? Чүгле шыдаар эвес, Суланың өзүлүг сорулгалын илередири чугула турган боор. Ынчан номчукчу чигзиниг чокка ону ылап бижиир турган ийик. Оон аңгыда, бо үениң кижизи коллективтен дашкаар туруп шыдавас дээрзин угаткан-даа херек чок. Оон шаа барып «Ырмазы сынар, ыргаа хөндүрлүр» дээрзин эльеткен одуруглар (оода чаңгыс строфа) турган болза, эки-ле болгай эртик!

Минчей биле оон өзүлүг душтуу — геолог оолдуң харылаазының дугайын четче билбес бис. Ол аныяк кижилериниң бот-боттарынга ол хире бердингениниң, шынчызының бызыы чүдел? Өскелерге өөредиг боор оон үндезинин, оода чадаарда, урутнуң бодалынга сиирген болза, ол харылаа улам бүзүрелдиг чаңгыланыр ийик. Чогаалдың үнези-даа оон баксыраар туржук, улам экижиир апаар.

Ю. Күнзегештиң улуг хемчээлдиг чогаалдары тыва шүлүк чогаалынга үнелиг салыышкын болу бергениң демдеглевишаан, моон соңгаар-два төлептиг черни олар эллээр дээрзинге чигзиниг турбас деп бүзүрээр мен.

Кысыгбай ДОРЖУ.

ТЫВАДА ЧАА БАЛЫКТАР

Лещ болгаш карп—бо болза бистиң Тывада чаа балыктар-дыр. Ындыг балыктарны Чагытай хөлде каш чыл бурунгаар эккеп салган болгаш оларның шенелде тудулдазын ам чорудуп турар. Республиканың балыкчылар болгаш аңчылар ниитилелиниң Чагытайда балык ажылагыйының ажылдакчыларының ол шенелде тудулданы чорудуп турарының сорулгазы болза, чаа балыктар четкиге кайы хире хөй туттунарыл, эрткен чылдаазы-биле деңнээргe олар кайы хире улгатканыл деп чүвени тодарадып алыры болур.

Казыыктыг болгаш кылаңнааш карптарны Хакасияда Южный деп адаар балык ажыл-агый черинден бүдүн чартык чыл бурунгаар эккелген. Балыкты ырак черге сөөртүү берге, орук ара хөй сугну солуур ужурлуг болгай. Хөй санныг улуг, биче карптарны 600 километр черге тускай автомашиналарга сөөртүп эккелгеш, Чагытай хөлче салып киргген.

Чаа балыктарны турумчудуп өстүрериге чүге ыяавыла Чагытай хөлдү шилип алганыл? Чүге дизе ол хөл Таңды районнуң болгаш Кызыл хоорайның чурттакчыларының дыштаныр чери. Оон аңгыда ында чүгле шортан биле ак-балык бар болганда балык чиир чем хөй.

Карптар өске балыктардан бодунуң өзүүчели-биле ылгалдыг. Ол бир хар ажып чораан-ла бир килограмм чеде бээр, а ак-балык ындыг хемчээлге чедир 8—9 чыл иштинде өзер. Карп 4—5 хар чедип чорааш үүргенезин чажып эгелээр, ол үеде оон деңзизи 2,5 кг чедер. Ол балык 10—12 кг деңзиге чедир өзер. Дөрт килограмм деңзилиг ындыг балык 700 муң үүргенези чажыттар.

Карптарны сөөртүп эккээриниң аргазын тыпкан соонда, оларны Тожунуң Доруг-Хөлге, мурнунда кандыг-даа балык турбаан Хадың хөлге болгаш Кызылдың дыштанылга парыгының сеп суунга турумчудуп чаңчыктырган.

Ол балыктарны Тываның бойдус байдалынга таарыштырылга чедиишкин-биле доозулганын чугаалап болур. Карптарның шенелде тудуушкунун эрткен чылдың чайынында чоруткан бис. Алдынналчак өөнүг ол балыктар чыл иштинде бир килограмм чыгыы деңзини немеп алган болган. Ниитизи-биле 13 муң ажыг карптарны Тывада сөөртүп келген.

Ол ышкаш лещ деп хөй балыктарны Новосибирск области Убинск хөлден сөөртүп келгеш, Чагытай хөлче 1965 чылдың күзүнүнде салып киргген. Лещ—солун балык. Ийи талазынче чатпагар. Оон өртүмак деңзизи 2 кг чоокшулай бээр, ынчалзажок 8 кг чедир деңзилиг лещтер база таварышкылаар. Чуртталгазының үш-дөрт дугаар чылдарында үүргенезин олар чажып эгелээр. Лещтерниң эзди амданныг, бичии сөөктер чок.

Пелядь деп балыктың 2 миллион байлаңнарын Ленинград области «Ропша» деп балык ажыл-агый черинден эрткен чылдың чазынында эккелгеш, Чагытайже салып киргген. Оларны полиэтиленден кылган, суг куткан хылыргай чуга ак хаптарга ургаш, самолёт-биле сөөртүп келген. Байланнар орук ара өлбезин дээш, кислородту хаптарже киирип чораан. Ындыг бичии байлаңнарны 5 муң километр хемчээлдиг черге самолёт-биле сөөртүрүн Совет Эвилелинге бир дугаар кылганы ол. Оон мурнунда балыктарның үүргенезин сөөртүп турган.

Тыва АССР-ниң турум сугларынга балыкты таарыштырып чаңчыктырарын Томскиниң күрүне университетиниң ихтиология болгаш гидробиология кафедразының ажылдаан кылганы перспективтиг планын өзугаар, доцент А. Гундризериң удуртулгазы-биле чорудуп турар. Университеттің ажылдакчылары база студентилери Тываның турум сугларын кезээш, балык курлавырын, оларның чиир чемин шинчилеп көргеш, белык ажыл-агыйын хөгжүдеринче угланган үнелиг саналдарын бергеннер.

Перспективтиг план өзугаар, Тываның турум сугларынче моон соңгаар-даа чаа балыктарны салыр. Новосибирскиниң суг хөлбөөнден судак деп балыктарны эккелгеш, Эрзиниң Тере-Хөлче салып киирер. Ол хөлде ам чурттап турар осман деп үнеан эвээш балыктарны судактар тудуп чаъш, дүрген өзүп көвүдээрлер. Ынчаарга нелядь деп балыктарны бедик черде турар Сүт-Хөлче болгаш Тожунуң Шырам-Хөлче, Эр-Кара-Хөлче, Үшпе-Хөлче, Маны-Хөлче, Азасче салыр. Лещ деп балыктарны Төре-Хөлче, Олбукче, Тере-Хөлче база Бии-Хем, Хам-Сыра хемнерже салыр. Тываның чамдык турум сугларынга Амурнуң сазан, Чудускоениң сиг, кубеннің нельма, ряпушка деп балыктарын өстүрер.

Енисей хемде стерлядь деп үнелиг балык бар. Ындыг балыктар Улуг-Ужарны эрткен шыдавас болганда, олар Тывада тараваан. Ол балыктарны Бии-Хем, Хам-Сыра хемнерже, Азас хөлче тарадырын балык ажыл-агыйының специалистери планнап көрүп турар.

Тывага таарыштыр азырап көвүдеткен балыктарны турумчударынга Саян-Шушенск гидроэлектростанциязының суг доктаар черин моон соңгаар ажыглаар апаар.

О. ГАВРИЛОВ,
балык камгалалының Тыва инспекциязының инспектору.

Тимуржулар эр-хейлер

«Межегей» совхозатың үшкү салбырының Кара-Булуң суурунуң чурттакчыларының эң улуг назылыгларының бирээзи Кыргыс Чаш-оол ирейниң өг-бүлези чурттап турар. Кырганнарның чуртталгазы бай шыырак, ынчалза-даа кадыының талазы-биле кайызы-даа шоолуг эвес.

Кырган ача Кыргыс Чаш-оол ам 80 ажыг харлыг, а кырган ава Кыргыс Кара ам дөрт чыл чыгыы аар аарыг келген болгаш совет эмчилериң ачызында чүгээр сегип, үнген кирген чону-биле чугаа соотту апарган. Ынчалза-даа ам-даа өг ажылы кылыптар шинээ чок. Назыны улгаткан, 70 ажыг харлыг.

Кара-Булуң сес чыл школазының 3—4 класстарының өөреникчилери кырганнарның өг-бүлезин шефке алган. Олар 12 кубометр хадынны доорап, чаргаш тургузуп берген. Кырганнарның бажының чугайлааш, чугган. Ам бажыңының даштын, кажаа хериминиң иштинде кышкы боктуу аштаарлар.

Республикада, Совет Эвилелинде болгаш даштыкыда чүү бооп турарын өөреникчилер кырганнарга солундан номчуп берип, оларның сонуургаан айтырыгларынга хире шаабиле харылаан турарлар. Кыргыстар боттарының бичии тимуржу дузалакчыларынга өөрүп четтиргенин эргелиг чымчак сестер-биле илереттиргеш, солун тоолдарны ыдып берип турарлар. Бичии шефчилер кырганнарның күзенчиг аалчылары апарган.

Тимуржулар Кыргыстардан аңгыда, суурда чурттап олурар, караа баксыраан Оюн Ланзының өг-бүлезин база шефке алган. Ол өг-бүлениң келир кыжын одаар 14 кубометр ыжын дооражыр, чарып тургузуп берген. Бажың иштин база хайгаарап турар. Оюн Ланзыны акыйга солун, сеткүүлден сөөлгү медээлерни номчуп берип турар. Бичии дузалакчыларының келгенин оларның даажындан эндевес. «Чедип келдиңер бе, оолдарым, ургуларым, кирип моорлаңар! Кандыг чаа солун медээлер дыннап, билип алгаш келдиңер. Сандайларга олурупкаш, чугаалап олуруңар, мээн оттуг карактыг, бичии башкыларым» — деп чылыг, эргелиг сөстери-биле тимуржуларын ол угкуп алыр.

Дыштанылга үезинде шефчилер ажылын улам күштелдирер кылдыр планнап алганнар. Школаның пионер дружиназы оларның үлегерлиг, эгелекчи ажылын суурга нептередир сорулганы көдүрүп, класс бүрүзү ындыг ажылды дыштанылгадан эгелеп чорударын планнааш, класстарны инвалидтер болгаш назылап кыраанның өг-бүлелеринде хуваган.

С. САНЧАТ.

Таңды район.

Чалааны-биле

Тожунуң спортчулары бо кыжын Кызылдың көдээ ажыл-агый профессионал-техниктиг училищезинге келгеш, мартылдаага киришкен. Училищениң сургуулдары Тожуга база аалдап чедерин аазааннар. Училищениң боксёрлары марттың сөөлгү хүннеринде, дугуржулга өзугаар, Тоора-Хемге чеде берген. Школа интернаттың залынга спортчулар болгаш көрүкчүлер долдур чыылган. Боксёрларның ужуражылга маргылдаазы-даа эгелээн. Ең чиик деңзиниң боксёрлары баштай ужурашкан Владимир Стяжкин (Тожу) биле Владимир Салчакты (Кызыл), судья кыйгырыпкан. Оларның чидиг демисели В. Стяжкиниң тиилелгези-биле доозулган.

Чиик деңзиге Тожунуң боксёру Алексей Ондар удурланыкчызын тиилеп үнген. Чартык чиик деңзиге училищениң сургуулу Валерий Даваа шылгараан.

Ужуражылганың ниити саны 4:4 болган. Ынчалзажок Тожунуң боксёрлары "спортчу демисел үеанде эвээш үеви чарыгдааның барымдаалаш, бо ужуражылгага оларны тиилекчи деп саналаан.

Олар ниитизи-биле эки белеткелдиин көргүскеннер. Ындыг шыырак команданы белеткээр дээш, хөй-ниитичи тренер Федор Рунк кызымак ажылдаан. Ужуражылганың түңнелинде Тоора-Хемниң командазы «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң тураскаалдыг вымпелин аалчылары болур кызылчыларга тудускаш, моон соңгааргы чедиишкинни күзээннер.

В. САТАЕВ,
маргылдааның судьязы.

ЧУРУК БИЛЕ ЧУГАА

1941 чылда Красноярск болгаш Минусинск музейлериниң бистиң музейге эллээн хөй материалдарны дамчыдып берген. Ук материалдарның аразында бир фото-чурук бар болуп турар. Фото-чуруктуң адаанда тайылбырын мынчаар бижээн болган:

«1919 чылдың чайынында колчак эжелекчилерге удур тываларның тура-халыышкынының сөөлүнде туттурган кижилерни Улуг-Хемниң Минусинск адырын куду алзы Минусинск хоорайже салбиле бадырып чыдары».

Шынында бо фото-чурук бистиң музейниң шыгжавырынга чок болган. Мынчангаш бис Минусинскиниң Н. М. Мартьянов аттыг музейиниң адрезинче чагаа бижээш, бир эвес ындыг фото-чурук ол музейде бар болза, оон хоолгазын чорудуп бээр дугайында дилег кылган бис. Удаваанда мындыг харыы келген: «1919 чылдың чайынында колчак эжелекчилерге удур тываларның тура халыышкынының сөөлүнде туттурган тываларны Улуг-Хемниң Минусинск адырын куду алзы Минусинск хоорайже сал-биле бадырып чыдырда тырттырган фотонуң 2 хоолгазын силерниң дилээңер өзугаар силерже чоруттувус» деп бижээш, музейниң секретары ат салган.

Щетинкиниң «Колчак-биле демисел» деп номунда чугаазын эскерип көөрге: «Шушенскоеден бүгү отряд Каптыровоже аттанып үнүпкеш, маңаа дүне чедип келгеш, часпарлап алган бис. Каптыроводан мен Кравченконуң кол күштери-биле каттыжары-биле 50 аттыг кижини Субботиноже чоруткан мен. Ап чораан батальонумну дорт орук-биле Разъезжееже аъдарган мен. Белоцарскиге (Хем-Белдиринге) актарның холунга киргеш, туттурган тываларны салы-биле катай доратан дозуп аптарын күзээш, Покровское сууржугашка отрядтың чамдыызы-биле доктааган мен.

Менде бар болуп турган медээлер-биле алырга, Минусинскиже хемниң агымы-биле бадып чыткан туттурган кижилерни актар меңзэ чедирип бээр ужурлуг турган. Бир эвес туттурган тываларны холдан тайзып ап шыдалсыыза, Уранхайже бистиң шимчээшкинивис шуутла хандыртынган турар деп чүве меңзэ мырыңай билдингир турган.

Тываларны хостап алза, Тываның чазааның талазындан таарымчалыг байдалды чедип аптар боор бис деп санап турган мен. Ынчаарга чүү болганыл дээрге, Покровскиеге мээң чедип келиримниң мурнуу чарыында, наш шак бурунгар, сал эртип бады барган болган. Ам канчаар боор бодувустуң кезектеривис-биле каттыжар дээш, Субботино—Разъезжее — Салбаже отрядчыгажым-биле кады аъттаныптым. Ермаковское-биле база кандыг-даа харылзаа чок болу берген. Эң-не берге байдал таварышкан, чүге дээрге кайнаар углааш чоруптарын билбес турган мен. Баштай чоруткан кезектерниң сорулгазын безин эки билбейн барган мен. Разъезжее деп суурга хеп-хенертен Вознесенскиден келген мээң батальонум меңзэ каттыжа берген».

Бо фото-чурукта кижилериң оон ыңайгы салым-чолунуң дугайы чүү болган деп чүве ам дээрезинде билдинмес болуп турар. Ындыг болза-даа оларның дугайын, бир эвес оларның өчүктери кандыг-бир архивте бар болза, дилеп тыварының дугайында ажылды музей үргүлчүлээр дээрзи билдингир. Мынчангаш, бо сал-биле баткан кижилерни таныыр, билир, көрген кижилер, азы оларның арызынга кады чоруп чораан-даа кижилер турул болур. Моон тайылбыры чондан база келир боор деп идегеп турар бис.

Тыванын Алдан-Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейи.

КИНО

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Катя болгаш крокодил» 9.30, 11.10, «Барабанны хак!» 12.50, «Килеңнээшкин» 2.35, 4.20, 6.05, 7.50, 9.35 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бичии чораанының сактыышкыны» 10.30, 12.30, «Шелдерде чаңык» 2.30, 4.30, «Кара көстүктер» 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Ургуларга дириг-чуруктар 10, «Агаар бөмбүүнде уруг» 11.15, 1.15, «Дагларда өжээн негекчилери» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.15, 6.15, «Ак кызыткыыш» 9.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аренаже орук» 10, «Үш мушкетёр» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 8, «Парижтиң чажыттары» 4, 6 шактарда.

АПРЕЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Азиянын кырында шуурган» 10, 12, 2, «Даады-ла эмчок чоруктар» 4, 5.45, 7.30, 9.15, шактарда. Кинохроника залынга: «Даарта час болур» 2 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Гаврош» 2.30, «Килеңнээшкин» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хажыдыр көргүзер көрүнчүктериниң хаанал чери» 10, 1.40, «Хаан болгаш генерал» 11.50, 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Үш чоон кижи» 3, 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

Чаа солунвар В. Волченконуң чуруу.

ЧАҢГЫС ҮҢҮРДЕН 13-ТҮ

1963 чылдың кыжында бир аңчы оглун эдертип алгаш, Кымга диллилеп чораан. Адашкыларның эдертип чораан ийи ыды үңүрүнүң ахсын чыдыргаваш, эзре берген. Куруг эвес үңүр-дүр дээш, ону каза-ла бергеннер. Удаваанда оон бир диллини уштуп эккелгеннер. Ыттары база-ла эзрбишаан. Аңчылар база бирээни уштуп алган. Ыттар эзрерин соксаттааннар. Демир хүрээ-биле үңүрну каскан соонда, үш дугаарды диллини уштуп эккелген. Ыттар үңүрже көргеш, ам-даа эзрбишаан. Аңчылар база-ла каза берген. Дөрт дугаарды дилги, оон улаштыр-улаштыр уштуп-ла турганнар. Чаңгыс үңүрден он үш диллини адашкылар ужулган соонда, ыттарның эзрери ам соксаан.

ХОЙЛАР БӨРҮНҮ ӨЛҮРГЕН

Бо таварылга 1962 чылдың чайынында болган. Румынияга Келмам дээр кадаа суурга, чадагай кажаага турулаан бир кодан хойже аштаан кыс бөрү оолдары-биле кады халдайла берген. Бөрү хойнуң аразынга баргаш, Кадарчылар алгыржып, ыттар эзре берзе-даа, аштаан арааган кортпаан. Хойган хой бөлдүнчү хона бергеш, бүрт кылдыр хойган аайы-биле кыс бөрүнү ужур таварбышаан ыңай болгаш, кажааны база чыттыр таваргаш, халыып ыңай болган. Кыс бөрү чадагай кажаа иштинде калбара берген чыткан. Хойган хой оңу өлүр базып каалкан болган, чаңгыс-даа хой бөрүге балыглатпаан.

ХАРЫЫ АДЫЫШКЫН

Бо чорук Франциядга болган. Отбю дээр суурнуң чанында бир аңчы кодан адыытарга ооду кээп ушкан. Чанында кылаштап келгеш, бооздун черге салгаш, кодаанның кулаандан тудуп алырының кайызы чорда, кодан тепкиленгеш, черде чыткан боонуң мажызынга будунуң бажы-биле дээпкен, боо-даа дарс-ла дээн. Тараа октар аңчының будунче бөлүү-биле кире берген.

ДИРИГ ЧАГАА

1937 чылдың чазынында итальян балыкчылар Пабермонуң чоогунга балыктап турганы, аажок улуг черепаха тудуп алганнар. Деңзизи 150 килограмм чедип турар болган. Ынчалза-даа оон деңзизи балыкчыларны кайгатпайн, харын оон кадыг карттында оюп бижээн бижиих оларның кичээнгейин хаара тудуп, элдепсиндиргеп. Ында мынча деп каан: «Мээң бо Тото дээр черепахам хостуг амыдыран чорзун дээш, 1922 чылдың апрель 1-де салып чорудуптум. Черепаханың деңзизи 52 килограмм болгаш узуну 90 сантиметр. Тото сардин дээр байлаң балыктар чиринге дыка ынак амытан. Максим Горький. Каприо».

КАМГАЛАКЧЫ ЧАРАА-ЧЕЧЕННЕР

Кара далайның эринге, Болгарияның Варна хоорайының чоогунга курорт сууржугаш кылырын шиитпирлеп алган. Ынчалза-даа ол-ла чоок кавыда кончуг хоралыг чыланнар бар болган. Ам канчаарыл? Удаваанда Варнага хөй чараа-чеченнерни эккелгеш, оларны курорт кылыр дээн черже хостуг салыпкан. Бир чыл эрткенде хоралыг чыланнарның когу үзүлген.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийже амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, улетөөр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00330.